

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

(afară de Iuliu, August)
de două ori pe lună

REDACTOR :

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament :

Pe an 6 fl. (14 franci.)

Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)

UNGURII, ROMÂNII.

(Critica cauzei de naționalitate.)

Ori care factor al vieții comune maghiare, fie acela cât de neînsemnat, se ocupă viu cu întrebarea (afacerea) românilor din patrie. Cu grămada se însinuă proiecte referitoare la rezolvirea acestei întrebări. Răul e mare, doctorii mulți. Mulți fără de aș pune mâna pe inima poporului român și fără a-i asculta loviturile pulsului aceluia; fără să-i fi interesat yreodată suferința, necasul și gândul acestui popor, astăzi diagnosa o fac cu o siguranță neresturnabilă, și se miră de miopia celor chemați că toate aceste neprevăzându-le nu au pus pedecă erumperii morbului.

Dar acești doctori numeroși cunosc oare morbul? Cunosc terenul în care au încolțit sămânța acestui năcas, cauzele cari au produs aceasta încolțire, constituțiunea morbosului și aceea influință care nutrește continuu acest năcas în organism?

Punându-mi mâna pe pulsul poporului român, deschizând misterele inimii și crerului aceluia doresc, ca maghiarii să-ne cunoască așa precum în faptă suntem, să nu

trăească și mai departe în rătăcire. Apoi capul meditator judece mult e oare, sau puțin aceea ce se cuprinde în proiecte; corespunzătoare's spre vindecarea răului, nu este în acele ceva ce ar putea servi numai spre potențierea, ear nici de cât spre vindecarea răului și că oare nu ar fi de lipsă, ca maghiarul să-și viziteze și pulsul propriu și dacă are ceva dificultate, să o vindece și pre aceea ca așa toți sănătoși și întregi în organism să conlucrăm spre înflorirea statului nu unul contra altuia, ci umăr la umăr.

Afacerea pretinde sinceritatea supremă. Cu aceasta sinceritate sam dator cauzei, patriei, ale cărui interese înaintea mea sunt sante și a cărui fericirea o prețuesc mai mult decât simpatiile trecătoare ale oamenilor. Am avut curajul de a sbiciui fără cruțare ametelele politice române provocând ura alor mei în contra-mi — nu 'm pare rău. Acum voi arăta și cealaltă parte a medaliei. Un prietin bun are obligăminte grele și neplăcute. Acela nu-i amic adeverat, care ne curteneste mereu, ne adia slăbiciunile și erorile ni-le trece

cu vederea. Publicul maghiar să mă înțeleagă bine; dacă nu mă va înțelege, mă dau la o parte, fac loc altora; mă voi bucura din adîncul inimii dacă opera lor vindecătoare va fi încununată de succes.

Opera vindecării ne cere cea mai mare precauțiune. Acela care va afla mijlocul corespunzător va fi vrednic de cea mai mare mulțumită a patriei; drept aceea consulii să fie cu mare băgare de samă după ce o mână stângace poate aduce cel mai mare pericol asupra patriei.

I. ROMÂNII.

Enunțiez: noi românii nici am iubit, nici îi iubim pre maghiari! Acesta e un adevăr atât de eclatant cât nice 'l putem întoarce pre alt calapod, nice 'l putem ascunde. Că oare în viitor o să-i iubim? atîrnă dela aceea că oare maghiarii avevor lipsă de iubirea noastră; țintivor întru a-o câștiga și a-o ținea cu statornicie? Până acum nu au avut lipsă și poate nice astăzi nu au; viitorul e în mâna lui Dzeu!

În urechile noastre cuvîntul «ungur» sună foarte șod. Însemnarea acestuia e: sânge străin, nu-i legea ta, nu-ți vrea binele; e așa ceva din a cărui spirit nimic nu-i ertat a lua, cu care e păcat a-te amesteca. La auzul cuvîntului «ungur» românul deja și-a auzit necasul; la auzul aceluia îl sagetă prin inimă necasurile suportate. În aceasta vorbă este concentrată amărăciunea, chinul și durerea multor seclii. Până la a. 1848 toate chinurile iobăgimei

le-am scris »ungurului.» Suferința dura aproape o mie de ani; îș poate închipui ce catalog lung de suferințe, câte mai pot fi acolo însemnate și câte lacrimi au putut muia hîrtia! Ce-am știut noi că iobăgimea nu-i invențiune ungurească? orison-tul european noi nu 'l vedem. Pre noi numai suferința noastră ne-a interesat, noi numai pre stăpînii noștrii îi vedeam din an în an, din seclu în seclu.

Un animal sălbătăcit nici atunci nu se apropie cu iubire de acela care l'a sălbătăcit, când îl imbie cu pâne. Înzedar ne-a eliberat pre noi maghiarul la a. 1848. Nu credeam că înaintea noastră avem un popor nou, cu idei noauă, cu administrație noauă, cu o lume noauă. Nu am crezut, cu toate că ceteam de pre drapelele ungurești ideile: «libertății — egalității — fraternității,» că noi să fim în adevăr egali cu stăpînii noștri; să fim frați cu aceia cari eri alaltăeri ne mânau pre brazdă.

Nici maghiarul, nici nime altcineva nu ne poate ascrie ca greșală, deși am greșit, că cu cultura ce am avut atunci, cu perspectiva politică care ni s'a deschis în vremea aceea, cu acea inteligență puțină și necultivată ce biata ni-a mai rămas, în mijlocul atîtor înșelăciuni și amăgiri, ne-am aliat cu contrariul maghiarilor. Acela, care în decurs de seculi a scurnat pămîntul ca iobagiu, în primul moment a libertății nu cugetă, nu judecă. E nepriceput, flexibil, ușor de sedus, ca să-și răsune suferința de până acum asupra eliboratoriului său — fie acela chiar stăpînul său.

N'avem ce ascunde. Iobăgimea

nu a creat paradisuri în nice un stat, pretutindeni a avut ca rezultat selbătăcirea moravurilor. Stăpânul era aplecat în tot locul spre brachiu, crudelități, îngâmfare și tiranie; îi era prefăcută în sânge idea, că el e o ființă mai superioară ear iobagiul e un inștrument de care se poate folosi după plac. Iobagiul deveni un element plin de răsburare, stricăcios, necredincios și infidel, care cu plăcere le ciunța vitele domnului său, cari pășteau pre câmp, și-i aprindea pădurea simplaminte din motivul că erau ale domnului său. Au fost domni buni și răi. Un domn tiran precumpănia lucrul alor 50 domni buni, numai cât lucrul trēbue chiar întors, prelângă un domn bun erau cinci zeci de tirani. Față cu aceste apoi legea destul de umană, după împrejurările de atunci, nu fu în stare a apăra pre iobagiul. Noi nu am căutat naționalitatea domnului; de oarece am avut noi domni de român, sas, neamț, tēut, sēcui etc, și totuș toate suferințele le-am scris pre conta «ungurului» căci nobilimea fu maghiară. Religiunea ne era numai suferită, bisericile colibe de lemn, preoții iobagi ce scurmau pământul și jucăriile domnilor. Acela care ori prin istețime mai destinsă, ori prin alte mijloace avu norocirea a-se redica la ceva, îi era rușine a fi rudenic cu un popor opinariu care fu slugă. — îl părăsi, se contopi în clasa a cărei membrii se credeau ființe mai superioare.

Apoi dacă moravurile domnilor, cari erau ținuți de atari ființe superioare, s'au corcit și timpit în mijlocul traiului bun și comod, cum am fi putut noi rămănea sânti? Noi

ființe ordinare și neperfecte, cari ne înmulțiam ca epurii, cum ne-am fi putut nobilita sub jugul iobăgiei, cum ne-am fi putut curăți în moravuri dacă domni cu toată nobilimea lor se stricau, se înselbătaceau? Și noi am avut sânge și carne, am slăbit în moravuri, am devenit plini de răsburare avind drept devisă: «ține minte»; ne plăcea a tinde arma asupra acelora cari ne-au fost stăpâni și nu ne-au tractat cu blândetē.

Cu păharul așa plin pe amărăciune, cu moravuri așa stricate, ni-am tras noi samă cu ungunii la anul 1848 fără de a cumpăni întrucâtva aceasta faptă a noastră. Spre aceasta alicum nice am avut timp nice aplecare, dar nime nu ne rupă băta asupra capului pentru aceasta. Recunoaștem, am făcut rău, dar putem argumenta.

Oare cine ne va știe spune că isvorul care isvorește în vârful dealului în cătrău își va lua drumul dacă nu-l vom griji, și unde se va opri? Noi în 1848 ne-am născut de nou, pagubă eternă, că cu aceasta naștere ne-am ucis pre mama dulce: patria. La botez ne-au ținut mâni streine; am ajuns pre mâni vitrege; în creșterea noastră juca mare rolă reavoința; prima gângănitură ne fu blăstēm contra mamei, contra amintirei patriei iubite. Dacă copilul născut în temniță este inștruat mereu în apucăturile furtului, din copil se va face tălharu. Pre noi nemții ni-au învățat la ură contra maghiarilor; ni-au învățat: că conștițuțiunea maghiară e o șfârță fără nice o valoare. Au cultivat în noi cu multă îngrijire pasiunea erozită:

ura contra maghiarului. Au smuls și ultima rădăcină a iubirei ce nutream față de constituțiunea patriei; au sterpit din dânsa tot simțul mai cald asigurând liberă dezvoltare urei contra statului maghiar. Dezvoltarea și cultivarea acestor aplecări fu favorisată și de împrejurări și timp. Favorisa sistema carea nesusă spre nimicirea statului maghiar; favorisa însuși maghiarul prin ura și disprețul ce dovedea față cu noi cari le am aprins orașele și am ajutat sistemului absolutistice ca să nimicească constituția maghiară. Am împărțit averea politică străbună a maghiarilor bătuti, cu celelalte naționalități răsculate contra patriei; am înprăștiat fundamentele constituțiunii aceleia și am început a edifica un fundament nou, un atare fundament care să ne apere de influința ungurească.

Cu acel trecut trist și plin de durere la spate, încunjuțați de elemente streine, viclene și pline de invidie, în confuzia ruinării constituțiunii, desprețuți și depărtați de câtră maghiar, noi ne-am nesusit, în tocmai cași isvorul din virful dealului, a ne face alvia, căci isvorul mai întâi își caută patul ear poporul deșteptat își caută în stat directivă și țintă ca să știe încătrău s'o apuce și pentru ce să se trudească. Numai cât noi întru cercarea acestei directive și al acestui scop eram conduși de ura contra ungurimei, contra constituțiunii ungurești și ținta noastră am așezat'o față 'n față cu a maghiarilor ca aceste doauē nu cumva să se întâlnească oarecând. Nu-i mirare deci că în privința patriotismului, a iubirei de patrie și

a fidelității față de tron am ajuns cu totul la alt rezultat; conceptele noastre pre acest teren ni sunt confuse, nechiare și chiar contrarie ideilor maghiare.

În așa mare lipsă de simț constituțional, între concepte așa întoarsē și diferite, cu un gust politic așa stricat, ne-a găsit la a. 1867 restabilirea constituțiunii.

Pre noi ne-a crescut Viena. Budapesta nu ne-a atras nici odată. Dela anul 1693 noi totă încurajarea din Viena o-am primit. Cu Budapesta nu am avut nici o legătură. Ni s'a prefăcut în sânge conceptul «împărat» la care ne-am plâns, de multe ori nu fără succes, contra tirăunii domnilor.

Poporul adese striga :

Împărate fă dreptate
Dacă crezi în zeitate!

În a. 1867 ar fi trebuit să se schimbe toate. Nu suntem noi de vină că statul maghiar nu a devenit independent și că armata comună și curtea au asigurat naționalităților drumul spre Viena. Înaintea noastră Viena în tot timpul a fost putere, Budapesta însă un centru administrațional unde poșta ne duce eftin rugările. Nu am vėzut mândria curții regești, pompa dignitarilor dela curtea maghiară, legăturile delegaților streini; pre noi nu ne atrageau, noauē nu ne împuneau trāsurile ministrilor căci din povesti aveam cu totul alte idei despre împrejurimea regilor.

Noi și în 1867 ne făleam cu Viena, ear Budapesta era pentru noi un pământ foarte steril pentru aspirațiunile noastre, aerul acelaia

nu era suferit de plumburile noastre. Dieta maghiară nu ne-a cercat pulsul. Nice nu s'a gândit, că ce ne poate da, ce ne poate lua; ce aparține suveranității statului și ce nu? și deja în 1878 alcătuește legea pentru naționalități în carea asigură atari treburi, cari nu se pot duce în deplinire fără de știrbirea suveranității statului.

Barămi de nu-o ar fi alcătuit! Căci dacă a alcătuit-o ar fi trebuit și ținută, dar nu s'a ținut.

Naționalitățile și-au pretins drepturile ținând în mână legea — dar nu s'a aflat, cine se le dee acele drepturi conform legii. Unele autorități, cu deosebire în cauză de limbă, luau poziția față de lege și guvernul nu avu tăria de ajuns ca să esopereze stima acestei legi. Barămi că acesta e mare păcat, căci conduce la anarhia, de oare ce sau obligă ori care lege, sau nice una. Dacă putem călca una, le putem călca pre toate; nici o lege nu poate poședeza mai mare putere obligatoare ca cealaltă. E destul de mare rău, că în codicele de legi al statului maghiar, există o lege sancționată a cărei putere obligatoare n'au recunoscut-o aceia cari au făcut-o și carea o arată cu degetul naționalitățile înaintea Europei.

Oamenii din dieta a. 1868 nu au fost în curat cu cerințele ideii de stat național maghiar, căci altcum nu ar fi făcut legea de naționalități. Barămi mare păgubă fu a nu cumpăni bine lucrul atunci și a nu pune atunci fundament pre care să se poată edifica succesive. Națiunea trebuia atunci să cumpănească: ce are de făcut? Avu înainte-și o

foaiă albă putu face ce vru. Dacă ar fi luat decisiunea a crea stat național maghiar, și trecutul istoric ar fi dovedit asta, atunci nu ar fi creat lege pentru naționalități, nu ar fi oferit nutremint pretensiunilor naționalistice, nu le-ar fi promis prin lege atari drepturi, cari din punctul de vedere al suveranității statului nu s'au putut da. Dară dacă odată s'a decis a oferi naționalităților anumite drepturi, trebuia ca pre basa acestora conceși în a. 1868 să le conceadă mișcare liberă, așezarea în alvia noauă și să nu conceadă că cei ce începuseră a se așeza, să fie scoși din alvia lor legală. Dacă legea pentru naționalități din a. 1868 fu fundament, ar fi trebuit conces, ca naționalitățile să poată edifica pre basa defiptă de dieta maghiară, ca acele să afle adăpost, căldură și nutremint pre pământul constituțiunei noastre. Durere, dar autoritățile au simuls pomul răsădit de dieta anului 1868 la moment și l'au aruncat pre marginea drumului. Cum putem acum pofti ca acest pom totuși să înverzască, încă să și înflorească pre pământul constituțiunei? Nefericirea fu potențiată prin inprejurarea, că guvernul redică din servițiul ocupat pre români; adecă chiar din aceia, pre cari trebuia să-i câștige pentru sistema noauă și cari ar fi fost chemați a predica primirea sistemii noaue, chiar din aceia și-au făcut îndată la început inimi cari apoi au predicat în toate părțile ură și mânie.

Apa împinsă din alvia se lăți formând mlaștini în teritoriile acomodate, sau își facu șieși altă alvie între a carei țormuri aleargă cu iu.

țală, ba câte o dată și cu vuet. Nime nu s'a interesat de direcțiunea ce am luat. Nu a cercetat nime pre ce mâni, sub ce influință am ajuns, ce fel de elemente s'au desvoltat dintre noi. Cine s'ar fi interesat de recăștigarea acestora prin mädărirea și sprijinirea elementelor mai moderate? Le părea bine că nu vedeau român. Numai atunci ne observară când esundam câte odată și produceam pagubă. Am mai probat încă odată a ne uni cu Viena contra Ungurilor, dar fiind că aceasta nu ne-a succes, ne-am cercat alți aliați, lucrând după propriile noastre idei, pasiuni, simțuri, poște și aspirațiuni.

În mijlocul activității, nésuinței noastre de felul acesta, toți ne sudueau: guvern, dietă, coronă, presă, — apoi ear' au trecut la ordinea zilei și noi încă ne-am continuat calea mai departe. Nice degetul nu și-l'a redicat nime ca să ne deie altă direcțiune. Guvernul nici când nu au avut politica de naționalități. Nu suntem noi de vină că în acel stat unde atâtea is naționalitățile câți maghiarii, nu au fost politica de naționalități! Guvernul voi a ascunde naționalitățile sub covată, dar nu avu covată destul de mare; acum înzedar șede în vârful coveții căci îl rădică cu covată cu tot. Cu deosebire pre noi ne ignora barēmi că noi ne-am cuibarit mai bine; pre noi ne desconsidera mai mult, poate pentru trecutul nostru, barēmi că noi eram cei mai tari; pre noi ne-a declarat de cei mai periculoși căci pretindeam un membru deosebit din trupul averei maghiare.

Și dupăce viața socială maghiară

ne-a scos din fundamentul defipt noaxă prin dietă, desprețuți de cătră guvern: am lucrat — precum amintisăm — după propriul instinct: ne-am uitat și în alte părți. Astfel ne fu prietin tot acela care era inimic ungurului, astfel am început a iubi pre tot acela care urea pre maghiar; astfel am căzut în sinul anarchiștilor statului român, astfel am creat dispoșiția statului român contra statului maghiar. Am lucrat rău, dar putem argumenta.

Pre noi nime nu ne-a învățat a iubi conștițiunea maghiară, ear în noi nu era aplicarea a-o iubi de capul nostru. Guvernul, inteligența autoritățile maghiare ne întindeau cu răceală patentele conștițiunei maghiare, ba dacă eră vorbă de noi, le resturnau, le ciuntau — căldură, iubire curată nu am observat nice odată.

Am ajuns până aici! Ce au făcut cu noi, unde ne-au aruncat împrejurările? Ce a făcut din noi desprețul, ne iubirea, tractarea rea, erorile noastre, patima rea și lipsa totală de politică pentru naționalități?

Cugetul că maghiarul ne e cel mai mare inimic, s'a copt în noi ca conștiință firmă: în trecut stăpân tiranisător, în present apăsătoriu, în viitor pedeca aspirațiunilor noastre. Aceasta ne-a mișcat în trecut, aceasta ne mișcă în present și în viitor aceasta ne va conduce pașii noștrii.

Cum suntem noi astăzi? Din punct de vedere patriotic, conștițițional, rezultatul e în adevăr trist. Pre mine nime nu mă poate acusa cu greșală. Dar ce poate face unul contra miilor? Un om nu va nimici

idea ce dominează creierul a lor mii, dar' pentru acea și față de aceste mii poate avea drept. Cine s'a interesat de lupta mea, cine m'a sprijinit în lupta din care 999 perzîndu-și voia să retrag, cad? Nime nu a eugetat: stăi locului, acest om împlinește o misie în Africa cea mai întunecată, să-i punem la dispoziție toate mijloacele cari asigură rezultatul luptei; las' să vadă contrariul că la spatele sale stă părerea unei țări întregi. Cu mâinile în sin priveau aceste hărățiri ale românilor ne atribuind luptei nice o valoare. Barămi că lupta era mare și desperată; întreagă presa României, întreg publicul, cu mic, cu mare au năvălit asupra mea cu pumnul gata; aici, ai mei s'au înarmat contra mea și în cuibul cel mai de pre urmă, nu pentru aceea că doar' ideile, gândirea și lupta mea ar fi fost fără valoare, căci atunci m'ar fi omorit cu tăcerea; ci pentru aceea, pentru că simțeau că eu din punctul de vedere al unui cetățan maghiar, aveam drept și că dacă acest adevăr va lua avânt, poate ușor ruina edificiul început.

Dacă nu aș fi fost convins din adîncul sufletului meu despre dreptatea ideilor și faptelor mele, dacă mi-aș fi subordonat aceasta convingere acelei nepăsări cu carea m'am întălnit la aceia dela cari trebuia să 'm împrumut curaj și putere; dacă mi-aș fi subordonat iubirea de patrie crorilor guvernamentale, rățăcirilor, frecărilor sociale, disprețului, batjocurei și nebăgarei în samă, nu aș fi avut tăria a sta față cu politica profesată de poporul meu, a suteri batjocurile, amenințările-i

periculoasă, m' aș fi putut și eu trage într'un colț, ca mulți alții, și aș fi putut trăi fără luptă, bunăoară ca primariul român din Abrudsat, purtând după înprejurări opinci sau cisme cu pintini, ca să nu ofenséz interese.

Unde am ajuns noi astăzi?

Să luam la mână cerusă și hârtie și să facem calcul. Să împărțim înainte de toate poporul român în două părți nădrăgari și ismănari, adică: inteligință și popor. E lucru cunoscut că poporul e bun. Din 1000 oameni 990 îs blânzi, pacienți; iubitor de pace, ușor de guvernat; se alipește de moșia sa, este credincios instinctive, nu are nici idee despre constituționalism. Din o mie se sfătoșește opt, doi, după zicală: v a t a v, conducători, cari vin în atingere cu elementele inteligente, primește îndrumările acelora, cu un cuvînt fără știrea lui și fără cunoaștere de cauză e agitator. Poporul, ca masă, e bun; moravurile, patimile sale, în urma tradițiilor străbune nu 's chiar afară din sfera criticei, dar pentru aceea e ușor de capacitat, cele bune le precepe foarte tare; îl poate conduce pre cărări bune sau rele tot acela care i-sa știut apropia de inimă. De amestecat nu se amestecă, e credincios legii și tradițiunii sale; dar se ști alipi, e supus, respectează pre deplin legea, e ușor de guvernat, și cu puțină bunăvoință ușor de câștigat; incunjură neplăcerile, trăește 'n armonie cu maghiarul și celealalte naționalități și nu-i place a se ciocni cu străinii.

Inteligența e chiar întoarsă. Din fiecare 100 cincii sunt agitatori

fățiși, cincizeci cred toate orbiș; nu se gândesc, iău de bani buni ori nebunii numai să fie tipărite românește, asta partee nemulțămă din cauza stării sale nesincere și sărăcută; se plânge; sprijineșteo ri ce mișcare, ori ce năsuință nepatriotică; aplau-dează, trimite telegrame de condolență și aderență agitatorilor; treizeci, tac în urma pozitiei ce ocupă sau a împrejurărilor ad hoc, dar cu coada ochiului se uită mereu la agitatori; zece agiteaza a-la sport fără de nice o cauză, la noi este chică a apărea ca: «români buni;» doi în urma legăturilor familiare sau altor împrejurări se contopesc; doi joacă pre constituționalul în speranța unor favoruri, ca apoi cu prima ocasiune să se poată uni cu agitatorii; **unul singur** cutează a vorbi pre față despre constituțiunea maghiară; ear a scrie contra direcției și politiceii urmate de agitatori din două mii de oameni inteligenți **numai unul** cutează. Asa putem zice că din o sută de inteligenți români cinci is pre față pentru stările actuale și noau zeci și cinci is contra aceloră. Inteligentul nu se alătură nimăru, e îndrăsneț, măreț și provocător, nu încunjură neplăcerea ci o caută și o face; înșală legea, în atingerile sale e fără cruțare, nu 'l poți capacita, e nepacient, pânea o primește dar din mână nu i-o poți lua.

Cu un cuvânt: poporul din punct de vedere constituțional e de tot bun, inteligența însă stricătoare și rea. Dupăce însă poporul român în urma instituțiilor sale proprie autonome stă sub influința inteligenței sale, dar de altă parte, dupăce

fiind și de mai multe ori chiar înșelat de cătră domnii din sângele său, se încrede aceloră, putem enunția, că poporul român simțește într'o formă cu inteligența sa și de cătră aceea nice azi nice pre venitor nu ușor o să se despărță.

Noi așadară suntem una; suntem cu toții într'o simțire în bine ca și 'n rău. Suntem chiar ca o turmă de oi, din care și dacă se rătăcește câte una și dacă se desparte, la prima strigare a soților se întornă și se unește cu ei. Dintre noi, din aceasta turmă de oi, e destul dacă pornește unul înaintea, noi cu toți îi urmăm și dacă vătavul sare 'n apă, cu toții mergem după el.

Suntem solidari. Poporul totdeauna va urma aceea politică, carea i-a creat'o inteligența sa. Poporul nu are, nu crează politică deosebită. Barămi ne mângăiem cu aceie că între noi ar fi și elemente »moderate,» și în faptă și sunt de aceea cari se numesc pre sine «moderați» dar cu moderația acestor domni, cu curajul, pașii făcuți pre față a acestora nu ne întâlnim nicării.

Moderații astfel is implinesc misiunea, că unul după altul cad și se fac trepte, ca cei «ne»-moderați cu atât mai ușor să se poată urca și să devină mai mari, mai eclatanți.

Nu este între noi nice o deosebire. Privitoriu strein va observa ceva ceartă, ceva frecare dar aceea-i treabă personală carea nu însămnă că o parte dintre noi apără constituțiunea și că ar fi apostolul traiului bun, ci aceea, că unul vrea să atace mai tare ca celalalt tot ce e maghiar. Ba maghiarul poate ob-

serva și aceea, că noi între patru ochi (câte unul) suntem și demni de iubire; că nu o dată atingem lipsa prieteniei între români și maghiari și că deplângem de multe ori cerțele de prezent. De exemplu: președintele comitetului Dr. Rațiu sau Dr. Lucaciu, Mocioni sau Iuliu Coroian, unul câte unul între patru ochi, stând față cu maghiarul vor fi în stare a versă lacrimi ferbinți pentru cerțele ce există între popor și a vorbi dulce ca mierea despre interesele comune româno-maghiare despre pericolele panslavismului, despre capacitățile și liberalismul națiunii maghiare — ba vor recunoaște chiar, ametelele politice a ultraștilor noștri și nepatriotica lor politică bătându-și peptul că ei sunt buni patrioți, — dar repet: între patru ochi. În public însă cu toții strigăm într'un glas; mai bine ruși, decât maghiari! Și unisono strigăm că maghiarul e vandal, țigan și tiran. Constituția trebuie răsturnată. — Nime nu se poate opune acestei judecăți a noastre, nice acela care-i vlădică, sau care mănăcă pâinea statului maghiar!

Astăzi cu toții plutim într'onaie. Așa credem că toți de-o dată vom desbărca la țermul dorit, sau cu toții laolaltă ne vom pustii sub biciurile fortunelor. Prima lovitură a tunurilor laolaltă ne va afla în naie, dacă cei chemați nu se vor îngriji să luăm altă direcțiune cu vislele. Noi trăim în viitor cu răsunarea trecutului.

Care ne e scopul? Durere, ce în vremile mai vechi nu le fugea oamenilor nice prin minte, azi o vorbesc cu gură mare. Am umblat prin

ținuturile locuite de români, dar în privința aceasta nu am dat de diferențe în păreri. Deosebire e numai aceea că într'o parte vorbesc prefată despre idealele noastre, într'alta numai șoptesc, dar pretutindeni să gândesc și așteapta dezvoltarea lucrurilor.

Visătorii statului român vecin fantasază despre estinderea granițelor regatului până la Tisa. În regatul român fac deja planuri despre cucerirea Ardealului pân' la Tisa. Aceasta-i faptă carea cu o simplă negare nu se poate răsturnă.

Din România pregătesc înainte lumea pentru planul acesta cu bani și scrieri volante. Poetii aceasta o cântă, învățătorii despre aceasta înștrucează, preoții asta predică, presa despre aceasta scrie și învățatul despre aceasta fantasază. Copiilor în leagăn despre aceasta le spun povești, tinerul pentru aceasta fuge și ustenește, fetele despre aceste visază: «Răfuieală cu ungurii!» — «Eliberarea fraților noștri!» — — «Unire cu frații noștri!» — — V. A. Urechea prof. univ. provoacă publice tinerimea spre realizarea acestui plan. Acesta e un astfel de plan pentru a cărui realizare se 'nsuflețesc mii, pentru care inimele a-lor mii se unesc într'o suflare. Nu este jertfă așa mare, nu-i lucrare așa ustenițioasă la carea să nu conteze acela, carele pornește aceasta opera grandioasă a realizării acestui ideal. Neinteresarea maghiară, desprețul, conștiința puterei ce posed, năsuința spre izolarea noastră, ne-au alungat la picioarele acestui ideal. Noi am priceput nisuința elementelor distrugătoare ale statului român,

ne-au chemat cu plăcere și noi ne-am alăturat lor. Ne-am luat calea spre România, cu sutele mergem într'acolo ca să luăm însuflețire spre deal din isvorul curat! Calea ne fu liberă, încă se bucurau că năbuseam afară. Cine să se fi interesat de aceste legături ale noastre? Numai cât noi am și reînturnat și am alcătuit între Ardeal și statul român o legătură intimă carea e mai tare decât ferul și pre carea azi statul maghiar nu o poate nimici.

Pre noi Istoria ne-a învățat că cauzele mici produc efectele mare istorice; că aceea ce azi pare imposibil, mâne pre lângă o voință de fer e posibil, poimâne e chiar faptă.

Pre maghiar încă l'ar fi putut învăța istoria că nu-i ertat a disprețui nimică; că atunci trebue grăbit spre stângerea focului când încă e mic și nu a luat putere. Nu este în stat element sau putere — fie cât de neînsemnată care nu ar putea strica, sau nu ar putea folosi în organismul statului.

Noi de perdut, nimic nu avem de perdut; dar totul putem câștiga în cazul unui răzbel nefericit (de care Dumnezeu o ferească patria!) Ce-i pasă unui congres mare European dacă aruncă după cutare răzbel o bucată de pământ ori ici ori coalea? Înțelepții Europei vor zice: Lăsăm Ardealul pan' la Tisa României, ca să fie asigurată pacea europeană! Nu mult o să le pasă că vor tăea din trupul unei națiuni o bucată de carne vie care în veci o va dura: diplomații nu 's sensibili, durerile națiunilor nu-i prea doare; căci ca-

usa româniei Ardelene deja este bucinată de întrebare europeană.

Diplomații vor lua la mână broșurile reslătite prin Ligă și vor arăta din acele drepturile statului român asupra părților țării ungurești și impotența de formațiune și guvernare a statului maghiar. Dacă însă vom fi învinși — nimic nu perdem. Europa ne va apăra pre noi cei bătută în contra furiei maghiarilor. Aceasta ne este credința, acesta ne e punctul de mânăcare.

Sau doară credeți că regele Carol I și senatorii săi vor asigura nația română pre sama Triplei alianțe? Pentru ce ne e noaue vecin rusneacul, pentru ce avem noi ideal, de ce folos e pe lune politica și înșelăciunea rusă? Acel stăpân al țării rumânești, care nu va conduce națiunea română spre idealul său, se joacă cu propria-i coroană.

Aceasta o predică fiește cine în statul român. «Vom fi pasivi în toată privința. Dar dacă vom vedea pre maghiar în arme, tunurile noastre de sigur vor fi îndreptate în contra inamicului nostru de moarte, în contra ungurului. Nu putem fi inamic nici surorii francesă, nici pretinului rus cu carele împreună am răsturnat semiluna în Orient» (Funcț. 1893. nr. 566.)

Cu acest ideal maghiarul azi-mâne o să răfuească. În luptă poate că ne va zdrobi, poate că nu. De ne va zdrobi își va strica lui însuș, înaintea lumii vom fi în faptă asupriți, ear asuprirea întoarnă inimile contra asupritorilor; — dacă cade, noi am câștigat totul.

Care este dar scopul, menirea noastră? A sprijini statul român

întru realizarea acestui ideal. Lucrul e împărțit, ei afară noi în lăuntru roadem sub coaja arborelui constituțiunei maghiare, ca vermele, atacând arboarele sănătos. Noi putem roade comod, căci coaja arborelui ne apără de ori ce rău. Cu timpul măcinându'l îl vom răsturna din rădăcină. Munca o să ne succedă, căci suntem mulți cei ce roadem la arborele acela. După răportul maghiarilor am fi 2 milioane și $\frac{1}{2}$, noi ne credem însă a fi 3 milioane și $\frac{1}{2}$ în care număr ne jace dreptul nostru! Și scopul, menirea noastră, a unui popor de trei milioane și jumătate este, a folosi tot mijlocul posibil cu care putem strica, putem nimici constituțiunea maghiară. Cu cât mai mare ne va fi libertatea, cu atât mai repede vom lucra; cu cât mai multe drepturi vom avea cu atât mai mare periclu pentru maghiar, căci noi numai pentru aceea avem lipsă de drept și libertate dela dînsul, ca acele sa le 'ndreptăm contra lui. Menirea noastră e a slăbi pre maghiar și a-i strica cu tot prețul pre pământul țării ungurești.

Patrie și naționalitate după noi sunt doauă idei, doauă dătorii. Patria-i maghiară, naționalitatea e română. Împrejurările au adus în contradicție conceptul patriei cu a naționalității. Cu toții ne grupăm pre lângă naționalitate și dătoria ce avem față de patrie o delăturăm dela noi. Patria o putem și înșela dar pre naționalitate nici de cât; patriei îi putem fi și necredincioși dar naționalității nu. Ba dupăce e vorba de despărțire, scisiune, noi pretendem o parte din patrie pre sama noastră; comasare, ca să ne putem alipi o parte

de moșie celeialalte. E lucru vedit dară, că patriotismul nostru e cu totul deosăbit de cel maghiar. Patriotismul nostru din punctul de vedere maghiar: este tradare de patrie; dar patriotismul maghiar din punctul nostru de vedere este tradare de națiune. Ce e folositor pentru patrie aceea e stricăcios pentru noi; ce întărește pre maghiar, aceea pre noi ne slăbește; ce înaintea lui e sânt, aceea înaintea noastră e bajocură. Chiar pentru aceea vai aceluia, care dintre noi cutează a se numi patriotic din punctul de vedere maghiar! Însemnarea cuvîntului «patriotic» la noi este: dispreț, batjocură. Noi pedepsim într'a șeptelea rînd pre «patrioții maghiari» și statul maghiar nu-iștie apăra dinaintea furiei noastre. Ne punem în poară cu puterea statului și armele folosite de noi în resbelul acesta sunt mai puternice de cât armele statului maghiar.

Statul maghiar în câmpul de luptă este liberal, aman și onest; noi suntem tirani și neomenoși; dacă putem sdrobim ori înfricăm pre cei ce ne stau în cale. În afacerea onestității nu suntem așa gingași; ne dăm cuvîntul de onoare dar mai întâiu luăm talpa, sau punem ștromanii cu diurnă ca să sufere pentru noi.

Între noi nu afli caracter ori consecuință, nici e mare nici e mic, din care cauză în șirul nostru poate sta ori și cine. Că azi se bursucă colo 'n frunte un Rațiu tocit și fără de credit, sau un preot care 'ș bajocurește pre episcopul său ca Luca ciu, ori un om care-și calcă cuvîntul de onoare ca Brote, sau un

zîler adunat de pre uliță ca Balteș, e chiar așa ca și când toți aceia ar fi semizăi, noauă numai ștromanii ne trebuie, acolo suntem noi la spatelul lor, cu toții într'o formă. Fiește-carele dispune de autoritate numai din grația noastră. Fiecarele numai de atîta autoritate dispune, cu cîntă 'l onorăm noi, ear dacă ne stă în cale, tragem chiar pre vlădica din scaun în tină. Emblema ne e «opinca»; opinca cea urită de toți carea azi în diferite forme înfrumsățază mesele saloanelor ca vecinică admoniare că:

«Din opinca tu
Te ai rădicat,
Opinca deci nu
E chiar de uitat;
Ci e de iubit
Și e de stimat
Cu ea 'i de simțit
Cu ea de lucrat!»

Înaintea noastră numai acela este autoritate, care lucră contrastului maghiar, și dacă nu o face aceea, în minutul acela e nimic, înzedar îș va da sufletul, trupul ori întregă averea pentru noi. Drept aceea în numele nostru nime nu se poate tîrgui, nime nu poate promite ceva în numele nostru, în secret nime nu poate pacta, căci care ar cuteza așa ceva, acela pentru noi e pierdut pentru vecie. Îș perde puterea la moment în tocmai ca vulturul căruia i-au tăiat aripile și unghiile. Dar înzedar ar și pacta cineva în numele nostru, nu este om care ar putea garanta ținuta noastră în viitoriu. Dacă am face tîrg, nu l'am ținea căci după ale noastre gânduri esistența poporului român între margi-

nele constituțiunii maghiare nu se poate incorpora. Nebună idee, dar aceasta nebunie a trecut în conștiința creierilor a lor 3 milioane și 1/2 de români — semizău o va fi acela care va putea sterpi din noi aceasta convingere.

Ne-am întocmit treburile astfel, ca statul și cultura maghiară să nu aibă nice o influință asupra noastră. Toată întocmirea nu are alt scop decît ca să scoatem afară întregă influința maghiară. Suntem domni de capul nostru, trăim sărăcește dar bine. Ne-am creat o limbă din carea am plevit toate cuvintele ungurești. Nu am făcut concesii nice lui Christos. Am fundat istoria română și cu toții jurăm că aceea numai așa-i dreaptă și adevărată cum ni-o închipuim, o scriem și profesăm noi. La noi nu există în știință diferență de păreri ci numai credință comună. Ne-am format o credință carea nu poate fi răsturnată prin scrutări științifice. Vai celui învățat care nu ar crede într' asta, căci ca și cum nu ar crede în Dumnezeu atotputernicul. Chemarea absolută a învățaților noștri este a întări pre unul fiecare în aceasta credință și a sbiciui pre aceia cari s'ar năsui întru formarea de dubietăți în privința aceasta. Conform credinței acesteia pămîntul acesta e al nostru, urmașii lui Traian. Întregă literatura ni-o am îngădit decîtă a maghiarului și ne păzim ca nu cumva să se facă barămi amintire de cutare luceafăr maghiar; nu ne lumineze noauă nime cine e maghiar. Pentru noi nu există drepturi umane mai înalte, noi toate aceste suntem dători a le privi prin ochilarii lui

Baltes și Rus Șirianul (oameni câte cu 2—3 școale elementare): pentru noi numai aceea-i dreptate, ce spun aceștia. Disertațiunile escelente ale dietei maghiare nu ne vor convinge nice când, acelea pentru noi sunt prostii goale; operele poezilor maghiari pentru noi sunt «încercări în literatură» și întreagă cultura maghiară pre noi nu ne atinge.

Ni-am creat sfinți și eroi. Acești sfinți și eroi sunt calăii maghiarilor Horea și Cloșca. Acolo le e portretul pe perețele casei noastre alătura cu a lui Rațiu și Lucaciucari lucră fățiș ca inimizii jurați ai constituțiunii maghiare. Avem comitet național care dă directivă politicii noastre naționale; țara e împărțită în cercuri de alegere extra (după al nostru calapod.) Avem reuniuni de cultivare a poporului care percurge cu mare băgare de samă mișcările noastre culturale. Avem presă, care stă 'n serviciul nostru; biserică, care e curat a noastră; institute de credit, cari stau curat sub influința noastră; școale, cari, cultivă terenul ideilor noastre. Dela noi atărnă preotul, dascalul, avocatul, episcopul și ori cine; față de noi nime nu-i independent. De să departă unul sau altul, acolo rămâne fratele, sora, tatăl, mama aceleia, îi sugrumăm pre toți aceștia pentru greșala trădătorului. Din fundațiunile noastre bisericesti și civile numai acela poate gusta care e cu totul al nostru. A noastră e inteligența, presa, biserica, banul și pământul; noi mișcăm mâna și mintea tinerimei, maghiarul nu are nice o influință nici barămi asupra unuia din aceste.

Apoi de dragul celor slăbuți ne alcătuim program național, căci înaintea Europei numai cu programă scrisă ne putem argumenta poziția noastră. Sărman program! Pagubă că nu am putut scrie în 'dinsul că noauă ne trebuie Ardealul pân' la Tisă — de oarece acesta ar fi un fapt revoluționar și-apoi Europei nu-i plac revoluțiunile cuprinsă în programe ci aproabă numai cu plăcere rezultatele acelora. Dar și altcum, programul acesta nu-i al nostru; punctul acesta l'a luat Liga, elementul statului român, în programul său secret; problema noastră e numai tinderea ajutorului prin atari dispoziții și atare ținută, cu ajutorul căror am putea mai ușor răsturna constituționalismul maghiar. Am băgat însă în acel program alt ceva, am grijit cu mare atențiune ca nu cumva să se cuprinză în 'dinsul așa ceva ce maghiarul ne-ar putea da.

Pofta de căpetenie ne este: despicarea statului maghiar prin aranjarea autonomiei Ardealului. O poftă carea ne apropie de ideal, dar slăbește pre maghiari. Vorbisărăm și de stat maghiar foederativ, dar cui i-ar trebui așa ceva? Cui îi trebuie statul foederativ maghiar, autonomia Ardealului? Noauă ne-ar trebui până atunci când am putea desface statul maghiar în două, apoi ne-am înfla mai tare până ne-am transpune în statul român din colo de Carpați. Întreg programul e numai o ficțiune, nu are altă menire decât să ne apere machinațiunile cu România și să ne acopere tendințele revoluționare.

Calculul nostru e simplu dar

sigur. După acest calcul — de-oarece noi pre statistica maghiară nu dăm nici doi bani — sunt de tot: 6 milioane maghiari și 10 milioane naționalități. Noi vom esopera coalița acestor 10 milioane naționalități contra maghiarului. Zece milioane în tot cazul e mai mult decât șase milioane, ear statul trëbue alcătuit după dorința maiorității. Trecut istoric, legi fundamentale, continuitate juridică, după ideile noastre sunt gunoiu adunat din casă și aruncat pre grămadă. Ce le doare capul pre naționalități de autonomia Ardealului, punctul fundamental al programului nostru? Acum vorbim deci de stat foederativ. Noauă ne e tot una, nu punem mare pond pre ordinea logică, pre consecuință pre punctele deja hotărîte ale programului nostru; lucrăm așa cum ne vine noauă bine.

Aceasta coalița a naționalităților o aducem în legătură cu sërbara mileniului maghiar voinde a demonstra și noi după un ciclu de 1000 ani, că acest stat nu e național maghiar ci stat de naționalități.

Voinde a da directivă pentru următoarea mie de ani și dacă odată vom fi aliați — apoi vie numai la hotarële noastre inimicul, vai și vai va fi maghiarului! Opoziția croată deja ne întinde mâna, cu sërbiu suntem în curat, cu tējuții suntem într'o simțire. La primăvară, sau și mai de de grabă ne vom înțelega asupra afăcerilor ce restează și vom lucra conform decisiunei luate.

Eacă gândirea noastră, eacă organizarea noastră și ce e capul lucrului: banii, ne stau la dispozițiune cu grămada, ear laspatele noastre opiniunea publică a statului român, armată tineră, domnitor român încoronat, scop național cari cu totii la olaltă și știu a s'e nsufleți și ne conced a crede și spera. Când bem apa ca cristalul, când sugem aerul curat și mâncăm pânea moale ca spongia, ce-o produce pământul patriei: tot atunci ne gândim la tradarea aceleia.

Până acoalea am ajuns; legile morale înainte noastră sunt nulă; dreptatea-i verme ce 'l aruncăm de pre grumazul nostru; conceptul patriei e prostie; conștițiua care azi este, mâne nu-i, e fără valoare. Numai un ce este drept, frumos. bun și acela e: *idealul* nostru.

Până când maghiarul adună spre fericirea patriei miere alergând ca albina din floare 'n floare; până atunci noi țesem cu mare diligență mreja, în tocmai ca painginul într'un colț de coș, ca să putem prinde albina; sugem din fiecare floare vein ca să ne putem ucide jertfele.

Dacă e drept aceea, că poporul e bun, guvernabil, credincios cătră patrie și 'și împlinește cu punctuositate dătorințele de cetățan, maghiarimei încă avem a-i mulțami în mare parte, că noi am ajuns așa departe în poftele și aspirațiunile noastre, că în moralul dătorințelor patriotice ne-am cufundat până acoalea. Aceasta parte, proprie maghiarului, prin aceste i-o predăm.

Grigoriu Moldovan.

REVOLUȚIUNEA LUI HOREA ÎN PARTEA ȚEREI UNGUREȘTI.

(Fine.)

Deja mai mulți au venit la idea că împrejurarea, că Petru Buciu a adunat atâta oameni armați în jurul său chiar în Arad, adevărat în vecinătatea Zarandului și Ardealului, nu este numai așa din întâmplare; și că aventurile hoțesti a lui nu aveau alt scop decât a pregăti o mișcare generală mai mare. Pre la finea secolului XVI haiducii maghiari, nobilii decăzuți și sărăciți, încă erau luați în numărul hoților fiind într-o formă uriașă atât de către maghiari cât și de către turci; dar precum atunci nu-i împedecă împrejurarea aceea că să se curățase așa zicând în focul resbelului de libertate a lui Bocskay, chiar așa puteau crede acum românii din Ardeal că și libertatea lor o vor crea-o sērântocii din Arad și brațul tare a bărbaților asemenea aceluia. De altcunum hoții fugeau mai cu samă în Ardeal dinaintea pandurilor arădani și bihoreani și de aceea căzu acel pericol asupra comitatului Arad care îl delătură Forray de dinspre guvernul ardelean. Luând cunoștință despre adunarea poporală ținută în Mesteacăn, Zarand, funcționarii adunați la Fărcaș Hollaki în Kis-Halmágy a ținutului Zarand, au trimis pre prefectii Mihail Gál și Nakáczy, la Curcehi ca să prindă pre Crișan, dar acestia fură prăpădiți de către români. ¹⁾ În 2 Novembre au răpit, aprins și omorit în Criștor și Brad în 3 Novembre în Ribite. Preotul din Criștor, Andrei Janesó a cărui familie i-au pustiit-o, scăpa în Boros-Sebeș unde rămasă ca predicator din 1773, 1782 și în 1789 încă mai trăia. ²⁾ În 4 Novembre au năvălit în Lunca care aparține comitatului Arad; au pustiit frumosul castel al contelui Fran-

cise Gyulai ucizind pro economul aceluia Anton Gencsy; în Ócs au aprins și biserica catholică; în Halmágyul-mic au pustiit castelul veduvei lui Hollaky și a lui Anton Hollaky, ear cei 12 Hollaky-ești încă în aceeaș zi au fugit la Deva. În 4 Novembre Ștef. Hollaky vicecomitele Zarandului ceru ajutor din Pleșeuța, dela corul funcționarilor comitatului unit Zarand și Huiedin, ¹⁾ dar deja a doauazi trebuia să o repete asta dela Mokra din ett. Arad, ear în 8 și 13 dela Arad, căci casa Luțană o surpasă deja românii; asemenea căzu jertfă răscolăților și Csermura, Halmágyul mare și Alsura una după alta: «Nu a rămas în aceste un singur edificiu» — zice un istoric român ²⁾ — «care ar fi putut servi ca monument tiraniei domnilor din Zarand.»

Domnii maghiari și-au căutat refugiul mai cu samă în comitatul Arad vecin. În Arad a fugit însuși vicecomitele Hollaky împreună cu doi călugări de ord. franciscanilor. Clement Cosma și Iosif Andrásffi, cu casariul comitatens Iosif Ribiczei și cu alții. Prefectul Stanislavics își chemă în grabă nevasta carea era în țirgul orașului Arad ca să se poată primi cum se cuvine oaspeții cari s'au coborit la el în Galsa. În St-Ana încă au primit cu plăcere pre fugari și «prin dărnicia posesorilor din comitatul Arad cât timp au șezut acolo nu au simțit lipsă nice în bani nice în înbrăcăminte și nice în vidualii.» ³⁾

Ședința comitatului Timiș ținută la 4 Novembre amână supravisitarea alveierului Mureș din simpla cauză că în cercul Totvaradi-an situat pre țermurul drept al Murășului deja în faptă esista răscolă țeranilor care fapt da lucruri cu mult

¹⁾ P. Nagy László: Arad tört. (manuscript) II 53. după predarea lui Fabián Csomos predicator în Baia-de-Criș.

²⁾ Epistola din 3 Februar 1785 a lui Ștefan Gyöngyösi «Hazánk» VII. 113. Predicatorul ucis în Criștor nu fu Janesó, precum crede Horváth (Magyarország Története tom. VI. pag. 568) ci Bakcsy («Hazánk» III. 149.)

¹⁾ H. T. T. nr. 16820 și 24082 din a. 1799.

²⁾ Densuşan. Revoluțiunea lui Horea (Bucarest, 1884.) 169. V. Nagy III. 54. «Hazánk» III. 150. Teleki a Hora kizadás tört. 21. Kozma Zaránd 99—101.

³⁾ Kozma Zarándvármegye leirása. (Kolozsvár 1884) 101.

mai serioasă funcționarilor din Arad, cari încă erau chemați a lua parte în aceasta ispravă. ¹⁾

O parte a revoltanților năvăli la 6 Novembre prin Zám în partea sud-vestică a comitatului Arad care deja era în ferebere.

Un locuitor al comunei *Obêrșia* așezată la izvorul Roșiei nu departe de *Petriș* (în comitatul Arad) cu numele Mihail *Farca*, băgă 'n capul poporului din jur că însuș împăratul a poruncit stîrpirea neamului unguresc și în conțelegere cu românii ardeleni cari soseau acolo și în *Petriș* spăria poporul cu diferite pedepse ba chiar și cu moarte, dacă nu va lua parte în revoluție. Din *Petriș* apoi Rusan *Ardelean* și Atanasie *Alexi* chemară pre revoltanții din Ardeal la Arad între cari ca vătav figureasă *Staniș* alias Ursu *Ribițe*; acelaș hoț, care fu factor de frunte la prinderea lui *Forray*. ²⁾ Tot în acel ținut își condusă la furturi și omoruri și căpitanul Ioan *Lupenciu* alias *Lukács* cei 32 oameni ai lui, cari erau armați așazi-când esclusiv numai cu furci de fer, bâte mare etc. *Alexa Tenechie* din *Ilgó*, *Niculae Cătană* din *Cerb*, *Popa* și subprimariul din *Zam* Mihail *Zojca*, Ion *Lucaciu* iunior, *Zojca* și *Grozav* toți din *Zám*, *George Bușca* popa din *Busac* și clopotariul aceluia *Dragoș Lungu*, ³⁾ mai întâ iau nimicit castelul lui *George Szalbec* din *Petriș* și l'au aprins. Economul *Paul Viskay* în societatea lui *Dragoș Lungu* în 6 Novembre au avisat sosirea cam pre la amez. Ioan *Simon* theologul oaspele familiei *Szalbeck*, în urmă vr'o 20 lucrători încă din bună vreme, dar Ioan *Lupenciu* care a sêrvit 33 de ani la familia amintită le zisă nu cumva să cuteze a sê opune celor ce vin, căci își trimiși de însuș împăratul. Aceia ajungând la poarta castelului în adevêr în numele împăratului au cerut ca să-i sloboadă în lăuntru, dar fiindcă theologul ceru ordinățiunea ear

ei nu o putură arăta, nu fură lăsați în lăuntru. Oamonii lui însă cât ce și-au cûpătat porția de vinars au trecut în partea *Ardelenilor* și cu aceștia împreună au devastat tot castelul. Însuși judele din *Petriș* enunță că este poruncă împărătească că tot ce-i unguresc trebuie șters de pre fața pămîntului în urma căreia poporeni nebăgând în samă opoziția economului *Paul Viskay* au aprins toate edificieile dominiului. *Viskay* după ce s'au mai liniștit spiritele numai decăt începu între ruinele încă fumegând a scruta că cari au fost aici factori fruntași. ¹⁾ Acestia de aceea au năvălit la *Seliște* și *Ilgó* a cărei doamnă, vêd. lui Iosef *Lengyel*, numai în cămeșă a putut scăpa. Bunurile aflătoare aici și în *Toc* au căzut pradă focului. ²⁾

În *Șoborșin* năvăliră hoții la 3 oare după amez (în 7 Novembre) sub conducerea lui Urs *Ribițe* și Ion *Lupenciu* cari strigau de-a lungul stradelor cât le lua gura că din porunca împăratului numai românilor și nemților li-sê dă grație ear acelor poporeni cari nu vor ținea cu dinșii le vor aprinde casele. Judele comunal *George Brănițean* condusă ceata sub castel și bătînd cu bătă 'n poartă ceru intrare în numele împăratului. În castel poporul adunat la provocarea economului nu cutezară a sê opune și așa hoții năvălînd în castel împrăștiară biblioteca frumoasă și archiva, își împărțiră între dinșii argintăriile, au slobozit și ucis animalele din grădina de vênat, au ruinat florăria de carne, au aprins castelul și — afară de crășmă — toate celelalte edificie așa că au făcut cu toate la oaltă lui *Forray* o păgubă de 30,000 fl. ³⁾ Au aprins

¹⁾ *Aradm. jk.* a. 1784. nr. 657. *Densuşian* 225 6.

²⁾ Mihail *Mirîn* iobagiul din *Șoborșin* pre care îl trimișă economul lui *Forray* în *Toc* ca să ducă veste încă s'a alipit de revcluționari (*Densuşian* 226—7.)

³⁾ «*Házánk*» III. 152 și *Densuşian* 227. «Eu în adevêr nu mă pot teme de nimic altceva — scri vicecomitetului bihorean *Forray* — căci tot ce am câștigat din tinereți cu muncă dreaptă mi-am perdut. Numai viața și pămîntul mi-a mai rēmas; dar nici viața nu 'm rēmana dacă nu m'aș fi abținut din grația domnului — de când am scăpat din mână hăramurilor — dela călătoria la *Șoborșin*. Căci între

¹⁾ *Aradm. Jk.* nr. 632—1884.

²⁾ *Jankovich* com. reg. în reportul sêu. *Szilágyi* Hora-világ 160 și raportul cancelariei de curte. 3. Jan. 1785. T. a. 207.

³⁾ *Aradm. jk.* n. 651 și 1785—84.

și casa plebanului, ba «căpitanul» *Ardelean* încă îl și bătu pro bietul popă care își căuta refugiu la el; matriculele, sămădașurile și alte scripte le-au nimicit. Biserica rom. cath. ce o drept nu au aprins-o, dar au profanat-o cu atât mai tare. «Căpitanul» *Athanasie* a trântit sacramentul de pe altar jos și căleat în picioare. *Avram Aranyos* luând în spate falonul și în mână potirul începu a juca de-a lungul stradelor strigând în gură mare bând și îmbiind și pro alții să bec din potirul. Au profanat *oștia*, au sfărmat altarele, vasul de botezat, bancole, orgoanele, orologiul din turn etc. A treia zi tot primarul Brănițean în noauă novembre a aprins aceleaș casă pro cari — cum e d. e. a mediculu cercual *Adam Foltin* — hoții le-au crutat în ziua trecută. ¹⁾ Putem zice cu *Ovidiu* — zice *Sanislau Wagner* plebanul din Șoborșin și călugăr minorit în introducerea matriculei noauă: ²⁾

«Dacă dela esemple mari putem îndruma la cele mici atunci acesta fu chipul ocupării Troiei.»

Capitanii din Arad ai revoluției cari au furat crucile de argint și le-au cusut pro pept de present erau următorii: *Iuon Lucaciu* din Zarand, *Iuon Lupenciu* din Petriș, *Ion Manu* din Ilgó, *Urs Ribite* din Sêrb, *Toma Micula* din Seliște-a-zărandului, *George Brănițean* din Șoborșin, *Ion Lepădat*, *Tripon Grozav*, *Ion Tămaș* și *Selmăjan* dela Konop. Între căprari amintim pro *Ion Vancea* și *Alexa Tănăsê* dela Petriș. Aceștia erau consecuenți în obiceiul, că casele unui sat le aprindeau prin locuitorii celuilalt și că primarii îi duceau pro toți cu dinșii ca să poată mai ușor câștiga pro partea lor încrederea poporului. Lăsând să sufle înaintea lor un piston poștal strigau că ceata mare a lui Horea le urmează și că însuș episcopul din Arad și-a îndrumat preoții ca pro

atari împrejurări încurcate dintre rudenile mele nime nu putea fi pro acolo și cu rog pro Dzeu sfintul că să ferească pro toți cunoscuții de atari nefericiri și de furia românilor.» (*Densuşian* 227—8.)

¹⁾ *Aradm. jk.* 700 și nr. 68—1785.

²⁾ Protocolum parochiae Soborsinensis, pag 1 citează pro *Ovidiu* original.) *Szilágyi* 207 (din raportul cancl. din 3. Ianuar 1785.)

Horea să-l primească cum se cuvino; căci Horea va fi acela care va storpi vița ungurească și le va ștergo 'eu foc și pară lăcașurile lor de pro fața pământului. Depă o veste mincinoasă pro vr'o câțva nobili deja să-i fi de judecat și decapitat în Arad ear pro alții i-au dus în prinsoare la Timișoara. ¹⁾

În 9 Novembre au jefuit mănăstirea dela Vama (vinești) și dup'aceea au dărîmat și aprins în Totvárád, Giulița, Halalis, Govoșdia, Căpruța, Berzova, Milova, Conop și Odors cu deosăbire casele nobililor. Visavi de Berzova, dar pro țermurul drept al Murășului ora virful *Coruș* care să-și fi luat numele după un căpitan de-a hoților. ²⁾ În 9 Novembre o ceată de 200 oameni deja înaintasă până la Soimuș și aveau de gând a aprinde Rodna în speranța unei prăzi abundante la călugări. ³⁾ La aceasta știre în Rodna și Lippa au tras clopotul într'o ureche în urma căreia locuitorii luară talpa, dar din fortăreața Aradanului numai decât porni (sub conducerea baronului *Schirding* și a căpit. *Werner*) miliție cătra *Paulis*, să inpedece nețrebnițiile taberei române care numera aproape 1000 capete. Însuși cetățenii orașului Arad au prins arma 'n mână ca să-ș apere orașul și hotarul ⁴⁾ ear ca să știe cum stau, din turnul minoriților în fiecare pătrar de oară căpătau știre. Noaptea au iluminat întreg orașul ⁵⁾ și chiar în ziua aceea i-a înștiințiat *Haan* generalul dragonerilor Württembergiani cari erau încuartirați în Pecica (reg. drag. nr. 11 de azi,) ca stabul și batalioanele nu

¹⁾ *Teleki* 41. *Densuşian* 228.

²⁾ *Néphajgomány.*

³⁾ *Szentkláray.* Szász és Délmagyarország történetéből I. 460.

⁴⁾ Durere că «Protocol'um conventus Radnensis Sanctae Mariae gratiarum» un manuscris început a 1783 nu avem chiar paginile 146—152 — fiind tăiate — referitoare la a. 1784 și așa lucruri parțiale nu putem aminti. Ba se vede din raportul trimis de *Forray* în cauza rescoalei încă a dispărut care în 12 nov. senatul l'a urgat prin ștăfetul pânăcând după adunarea comitatensă (nr. 629) aceea a fost trimisă la timpul său.

⁵⁾ *P. Nagy.* „Arad“ III. 60.

presto multă vreme o să părăsască comitatul și cu părere de rău trebuie să declare că nice cele 50 cătane cerute de domnia îngrijiați și spăriați nu-le poate pune la dispoziție.¹⁾

Astfel orășonii înarmați ei au trebuit să se îngrijască de apărarea orașului; în 10 au mers cu o trupă mai mare înaintea hoților și părăndindu-se ziua noaptea au păzit liniștea orașului. Vr'o câțva domni însă cu dînșii, cu sărvitorii și câțva miliție la Șoimuș a atacat direct pre revoltanți ucizând chiar câțiva dintre dînșii, pre 10 inși i-a prins și i-a trimis în temnița Aradului.²⁾

Nobilimei care se 'neurăjasă și energiei comitatului este a-se multămi că în aceasta direcțiune nu s'a lătit mai tare pericolul; dar poate și împrejurării că poporul român din Arad nu a luat parte în mișcarea Ardelenilor decât numai pasiv, sau mai mult de frică, decât de bunăvoie și așazicând îi părea bine când își află causă de a se putea retrage.

Aradul nu era periclitat numai din partea Rodnei ci și din a Vilagoșului. Adecă Petru Buciu în 19 Aug. deși era desertor] militar, a căpătat totuș grația cărea o și primi și din conducătorii tálharilor deodată deveni vătaful poporului și în Septembrie deja începu de nou a machina astfel că comitatul încă atunci dispuse prinderea aceluia.³⁾ Preoți, primari, jurați erau consortii lui. Preoții agitau poporul din predicătoriu. Athanasie Roșiu protopopul Borosșebesului acolo în loc, Niculae Popoviciu în Borosș-Inău cu aceea lingusau pre maghiari reformați⁴⁾ că *dacă vor trece la religia gr. or. îi vor apăra contra revoltanților.*⁵⁾ Tot aceasta promisă și popa din Agya reformaților de acolo. În întreg cereul trebui a întrupa consemnarea poporului deoarece primarii români au denegat ascuitarea. «Ce ne trebuie

noauă ofțier — zisă primariul din Butyin — a isprăvit popa nost'.⁶⁾ Preoții gr. or. la tot casul au fost în mare parte cauza agitării poporului, cecalaltă parte a preoților din contră, urmând esemplul lui Petru Petroviciu episcopul gr. or. din Arad, se necăjeau a 'l liniști și lumina și predicau cu mare prevenință ordinățiunile guvernului chiar în timpul când funcționarii nu mai aveau nice o autoritate poreclind revoalta întreprinsă ca peccat contra lui Dzeu și a «Împăratului» și nesusindusă a anula activitatea lui Horea. Insuși Petroviciu episcopul în persoană domoli poporul — cum făcu d. e. în Halmagiu — cu vorbirile sale.²⁾

Dar cu toate acestea în 8 Novembre revoltanții din ținutul Crișului au aprins Galșa unde cu o zi mai 'nainte se refugiaseră mai multe familii din Arad, în Pancota însă năvăliră asupra casei notariului, dar călăreții cari i-au surprins — sub conducerea vicegeneralului Baron *Petraș* — îi împrăstiară repede și-apoi urmărindu-i prinsă pre protopopul din Borosșebes înpreună cu preoții din Agya, unul din ținutul Butyinului, și cu cel din Galșa, Tîrnova și Slatina.³⁾ Fortăreața dela *Vilagos* — ea-să nu-s poată face cuib din nou hoții răscolți — domnul Ion *Bohus* o pușcări cu tunurile aduse din Arad. Când sosi miliția deja și ținutul Mureșului era curățit de hoți. În 14 Novembre din satele dintre Petriș și Rodna au adus o turmă întregă de prinsoneri în temnițele comitatense din Arad⁴⁾ cari s'au și împlut în grabă așa că în 17 Novembre comitatul fu necesitat a ruga pre comandantele fortăreței *Günther* ca să le concedă câteva temnițe sub paza pandurilor.⁵⁾ Au citat și pre acei preoți, la cari au regăsit argintăriile furate dela Forray dar nu i-au închis.⁶⁾

¹⁾ Szilágyi 84.

²⁾ Gr. Jankovich com. reg. rap. de 19 nov. către Cancelaria curții și *Aradm. jk.* nr. 34. 47. 57. 1785. *Densusian* 228.

³⁾ *Densusian* 278—280.

⁴⁾ *Lakatos* 78.

⁵⁾ *Aradm. jk.* 636.

⁶⁾ Szilágyi pag. 84.

¹⁾ *Aradm. jk.* 627—8.

²⁾ *Teleki* 42.

³⁾ *Aradm. jk.* nr. 426 și 482.

⁴⁾ Gr. Trückler general în reg. De Vins în răportul său. *Szilágyi* 208.

⁵⁾ *Densusian* 28.

În 12 Novembre comitatul ¹⁾ declară față de o ordinațiune a senatului administrativ ²⁾ că aceea «între împrejurările de prezent agitate din Ardeal» — «față cu un popor așa renitent» nu se poate escuta. Spre năbușirea focului aceea află de consult, că să trimită miliție spre așezarea granițelor. În 17 Novembre au rogat pre comisariul regese *Jankovich* și pre generalul *Koppenzoller*, că să leso miliția cel puțin până atunci până va sosi altul în locul lui, căci alteum în atari împrejurări de revoaltă aceea ar putea aduce pericolu. Tot la *Koppenzoller* i-a îndrumat și senatul a cărui ordinațiuni le-a adus un fugar extra ³⁾ Generalul a și făcut atâta că a dispus contra hoților pre husarii dela Caransebeș și că a trimis câte 2 batalioane la Lipa, Făcet și Bulciu spre a împedeca trecerea hoților din Arad preste Mureș. Senatul însă făcu propunerea că să provadă cu puști pre Lipeni și Hidegkuti ca să poată respinge eventualele atacuri. ⁴⁾ Guvernul Ardelean în 11 și 16 Nov. înștiință special pre comitatul Arad despre revoaltă. ⁵⁾ Ordurile ascultau cu scandalisare nesuțințele îndreptate spre nimicirea nobilimei și promit că în conțelegere cu miliția vor face totul spre apărarea granițelor și recâștigarea scumpiilor furate; tot aceasta au cerut și dela guvernul ardelean la cas dacă obiectele furate le-ar trece în Ardeal. ⁶⁾ În 18 Novembre guvernul ardelean îi înecunoștiință că totul a întreprins spre baterca rescuțitorilor. ⁷⁾ Maiorul *Stojanoviei* cu 320 oameni voi a străbate în comitatul Zaránd prin valea Crișului, dar' la faima că Crișan are aici 9000 de oameni, se retrasă dela Brad spre Halmagiu la 29 Novembre spre a se uni cu trupele reg. De-Vins. Dar nu află în comună decât pre căpitanul *Ladislau Csepy* care era acolo sta-

ționat de cu primăvară dar privea neactiv revoluțiunea; ofițierul *Simon* dela Halmagiu în 30 Novembre avisă pro notariul comitatului Hunyad că atâta miliție o insuficientă contra celor răscuțiti și ceru urgarea de miliție mai multă și tunuri. Miliția trebuia să aibă cu atâta mai mare atențiune deoarece pre prima decembre chiar în Halmagiu s'au decis revoltanții a se aduna, și d. e. pre cei din Maros-Ilye îi amenințară cu moarte dacă în ziua aceea nu se vor presenta acolo. ¹⁾ Horea se porecli în pădurile și munții Zarándului de «regele Daciei.» Din părțile Timișului, din comitatele Arad și Bihor au conchemat miliția contra lui. Vicecomandantele *Kray* trimisă trupele ofițierilor *Vajda* și *Jeney* ca la cas de lipsă și oi să ajute persecuțitorilor revoltanților și hoților. La vestea că pre capul fiecărui conducător e defipt un premiu de 300 galbini, șapte români încă s'au prezentat în Arad la 25 decembre și s'au obligat a încerca, apoi înțelegându-se între ei-au pornit spre munți. ²⁾ În 26 sosind și miliția la Halmagiu cu aceea împreună au cercat pre revoltanții mai de frunte. Viceoberstul *Pray* a douazi a și prins pre *Horea* și *Cloșca* și cu acea a pus capăt revoluțiunii, fără de a putea împedeca însă totodată și furturile cu aceasta.

Din partea nobilimei comitatului Arad s'au destins întru liniștirea poporului judele de tablă *Sigism. Edelspacher*, notariul comitatens *Ignatie Forray*, juratul *Andrei Hendrey* și economul dela Petriș *Paul Vitkay*, cari — după recunoașterea însuși comitatului ³⁾ — »ne interesându-se cu pericolul mare ce-i amonința au pus pedecă poporului răscuțit în tot modul și cu toate mijloacele posibile cu curaj deplin, până-cc fură siliți a concedo puterei mai mari și ocașiunea aprinzeturilor mari între băncele fumegânde au esaminat casul de acusă destul de trist.» Foraeștilor și lui *Edelspacher* și *Hendrey*

¹⁾ Nr. 24807.

²⁾ *Jk.* 610.

³⁾ *Jk.* 628—6.

⁴⁾ *Szentkildray* „Száz év“ I. 460. *Szilágyi* 275.

⁵⁾ Nr. 10500 ex 11 Nov. și nr. 10733 ex 10. Novembre.

⁶⁾ *Jk.* 646.

⁷⁾ *Lakatos* I. 78.

¹⁾ *Szilágyi* 171. *Teloki* 20—21 și 143. *Densusian* 381—2.

²⁾ *Densusian*-419.

³⁾ *Jk.* nr. 657.

domnitoriul mai târziu și-a și exprimat recunoștința. ¹⁾

Iosif II. congresează lui Anton *Jankovich* și baronului Paul *Papilla* cercetarea revoluției trecute în țara ungurească și în specie în comitatul Arad în 19 Noiembrie. Comisariul regesc *Jankovich* din Timișoara opri comitatului ca să judece repentin asupra revoltanților la care ordin comitatul declară că are drept în urma ordinului mai înalt și să roagă să nu-i împedecă întru exercitarea acestui drept neapărat de lipsă. ²⁾ Încă în ziua aceea și judecă pre vreo 42 revoltanți la moarte parte prin paloș, parte prin funie sau roată, pre alții însă îi judecă la bătaie cu băta sau nule. ³⁾ *Forray* să și îngrijească bătaia să se esecutive numai de cât. ⁴⁾

Jankovich în 26 își repetă ordinățiunea și mai aspru și dispusă că «răufăcătorii bănuși cu aprinderea cercului totvărădean să nu se mai urmărească și că să subștearnă cauza — spre câștigarea de documente mai valabile — înaintea comisiei regale, căci în revoluție aceea comisie decide și judeca care i-a și ascultat. Dar comitatul nice acum nu fu aplicat a asculta; în 30 noiembrie întreată de Senat că acum cine are dreptul a judeca în afacerea răsculaților. Făcu atent pre guvern, că răscola încă nici acum

¹⁾ *H. T. T.* nr. 28428 ex. 13/XII. 1784.

²⁾ *Jk.* nr. 640.

³⁾ Cei judecați au fost următorii; Ioan *Lupenciu*, Rusan *Ardelean*, Urs *Ribița*, Alexa *Tănasă*, Avram *Aranyos*, Foje *Crișian* țiganul din Petriș, primariul din Ilyó Ioan *Marin*, George *Popa*, Crăciun *Pacurar*, Toma *Budijan*, Toader *Sandru*, Ioan *Iancu* primariul din Timesești, Ion și George *Cirtin*, Simion *Blazin*, George *Branitean* primariul din Șoborșin, Ion *Lăpădat*, Tripon *Grozav* și Ion *Tămaș* jurați din Șoborșin, Ion *Vancu* primariul din Bacalis, Mihail *Miru*, George *Oacheș*, Iovu *Stojar*, apoi George *Despot* din Bătuța, Iovan *Halalișan* din Giulița, Anton *Medrea* din Baja, Toma *Ususan* din Căpruța, Stăniș *Muntean* din Berzova, Sălmăjan *Iancu* din Conop și Pașe *Spătan* primariul din Otvoș, Angel *Vancu*, Petru *Knez*, Angel *Rusu*, Crăciun *Căprușan*, Gabriel *Abudan*, Gruia *Dobrus-tean*, Toader *Crișian*, George *Bărar* și Jucan *Sălmăjan*, Toma și Marc *Nicula*, George *Hobăriș* (V. pre larg *Densusan* pag. 324—8.)

⁴⁾ Epistola lui Adam *Dezső* către *Jankovich* t. pag. 329.

nu-i înădușită. Din ferele furate din casele nobililor români fabrică lăncii sau cel puțin dispun fabricarea aceloră, ca să poată măcelări pro nobili și preste tot pre maghiari. Focul prin urmare nu-i stâns, ba putem fi pregătiți că va lua și mai mare pară și că dela răsculați darea nice cum nu o poate scoate. ¹⁾ După-ce însă senatul adm. în 30 noiembrie a provocat pre comitat ca în afacerea răsculaților să se îndrepte după judecățile comisariului regesc. În 2 decembrie prin o deputație salută pre *Jankovich*, carele sosi la Arad predându-i că ce au isprăvit spre năbușirea revoluțiunei până acum. Când însă *Jankovich* pretinsă și scrisorile referitoare la pertractarea celor cari erau încă în temniță, notariul *Ignatie Forray* și procurorul *Lengyel*. ²⁾ «Patima de aș răsbuna încetasă, că nu cumva să apare și ei înaintea împăratului de rebeli.» ³⁾ De altă parte «dupăce focul acesta nu se înceta, ba — după cum spun — furia poporului stricat îl lătea și mai departe, așa că tot Ardealul era în arme» ei ca vecini cu deosebire trebuie să fie trezi. Să roagă deci de Măestatea Sa ca în înprejurări așa critice să dispună miliție din ajuns care nu numai să sparie poporul prin arătareapuştilor ci cu toată puterea să stîrpească pre cei nemulțămîți. Să le concedă mai departe, ca pre cei prinși să-i poată judeca, și să facă tot ce-i stă în putere ca să asigureze acest ținut încunjurat în toate părțile de români și încă nu numai nobilimea, carca în acest ținut și-asa e puțină ⁴⁾ ei și pre ceialalți fii ai acestei țeri? ⁵⁾ Pre comitatele vecine cari au promis ajutoriu, le-au rugat că să steie gata de apărare dacă cumva ar da românii năvală. ⁶⁾ Deocamdată erau liniștiți dupăce generalul *Koppenzoller* își porni armata spre hotarile Ardealului și

¹⁾ *Aradm. Jk.* 651. 1784.

²⁾ *Jk.* nr. 652 și 661.

³⁾ *Kis András* și *Domokos Ferencz* în epistola lor «*Hazánk*» III. 152.

⁴⁾ După conșcripția a. 1785 = 223.

⁵⁾ *Jk.* 646.

T. a. 659. 676 V. *Békesm. tört. ér.* XI. 107 *Szentkirályi* «*Száz év*» I. 459—460.

o parte a regimentului Károlyi-an spre apărarea Aradului și că comandantul *Günther* (a cetății Arad) «Între împrejurările de față» promisă tot ajutorul, și concesă la ens de lipsă retragerea în fortăreață ¹⁾

Jankovich sosind la Arad numai decât dispusă că nu cu panduri să alunge comitatul îndărăpt pro răscolăți ei cu un popă, un funcționar și o cătană să-i îndrumeze spre casă, cu vorbe frumoasă. Spre acest scop comitatul trimisă prefectul P. *Stanislovics* însoțit pe B. *Stetten* locotenente din reg. Württemberg și protopopul arădan Petru *Gertciu* denumiți de cătră *Jankovich*. Aceasta comisiune deja în 8 Decembre își înaintă raportul în urma căreia poporul răscolat din cercul totvărădean își recunoscără greșala și declarară că 's gata a reda toate obiectele furate ear paguba ce au făcut'o vor rebonifica cu lucrul mânilor ear darea o vor solvi regulat și vor fi ascultatori. Aceasta faptă bună carea ajunsă la espresiune în gura poporului îndată ce acesta fu scuturat de agitatori, fu remunerată de Iosif al II-lea cu aceea, că nu primi ofertul ce-l făcură cu privire la rebonificarea pagubei, și așa, nu au avere ear pentru cele făptuite și-au primit pedeapsa în bătaie, cu robotă nu pot repara paguba de-oare-ce atâte robote au, că abea is în stare a-lo isprăvi acele, decum că se mai oblige cu altele și așa să nu poată agonisi nici barem atâta cu cât să-ș plătească darea. ²⁾

În 20 Decembre ordurile ținură sfat n afacerea furturilor și altor conturbări. Au aprobat aceia că satele înprăstiate le-au adunat mai la olaltă, de oarece la regularea Indiei și ei au urgat aceasta întrebare. Dacă însă camera regcesă nu o-ar aproba, atunci nice un deget nu pot mișca în împrejurări așa critice. Au adaus că «pre venitor voidn a puno margini sâlbătăciei poporului român, ar afla do bine, că la dorința cătorva sate din ținutul Murășului i-ar transpune în alt loc și în locul lor ar aduce alt popor mai cult.»

¹⁾ Jk. nr. 662 și 682.

²⁾ Jk. 663; *Densușian* 330—2.

Spre compunerea regulamentului disciplinar a preoților rogară pro episcopul gr. or. din Arad. ¹⁾ Tot odată au părținit și idea de mai de mult că să răscolă pro sama românilor cât mai multo școale așa numite școale naționale. ²⁾

În 16 Decembre sonatul făcu cunoscut ordurilor ³⁾ că Măiestatea Sa a rechemat pre comisariul regese osmis în cauza investigării conturbărilor din comitat și continuare acestei investigări o conerozu comitatului. Pre aceia cari numai din slăbiciune au urmat conducătorilor să-i admonieze și să-i trimită actele împreună cu un raport detaiat domnitoriului dinpreună cu judecățile aduse deja. În 20 Decembre ordurile încep perchisiția și spre prinderea conducătorilor esmisără pre prefectul *Stanislovits* și juratul Andrei *Hendrey* coniezându-le conscrierea pagubelor căusate nobilimei, ear pre ceilalți prefecti provocându-i să confişte armele, pravul de pușcă, sălitra și zinuul aflat la poporeni. ⁴⁾ Dupăce însă »în atari împrejurări nice un maghiar nu poate fi sigur nu numai în ce privește averea dar nico de viața sa, cu deosebire cei ce locuesc între români, au decis că pre cei 24 panduri esmiși spre persecutarea hoților îi mai rețin încă și de aici în colo înbunătățindu-le plata și dându-le și uniformă. ⁵⁾

Aceasta trebuiră a o face cu atât mai virtos, căci încă pre la începutul a. 1785 încă soseau vesti de atare natură «că disordine nu se încete ei din contră, pre zi ce merge crește,» și erau de părere că «hoții nu din convingere ei numai de frică au tăcut ca așa să poată urma și ceva mai rău.» ⁶⁾ Ca să poată deci mai aspru controla pre preoți, despro cari s'a dovedit că nu numai sunt conducătorii și sprijinitorii acestor conturbări ei au luat parte chiar în furturi și focuri,

¹⁾ Jk. 664.

²⁾ T. a. 576. 675.

³⁾ nr. 28140 și 28731.

⁴⁾ J. k. nr. 683 și 685.

⁵⁾ T. a. 696.

⁶⁾ J. k. nr. 19 și 37 ex 1785.

au decis a-i urmări cu vederea pre tot locul pre acestia. Ordurile erau deja convinsă că crima comisă de preoți cere o pedeapsă publică; după ce însă au fost căpătat libertăți egale cu romano-catholicii deja în 20 Decembrie au întrebat dela Senat, că cu privire la acestia cum au să purcedă. ¹⁾ Pre preoții din Borossebes, Agya, Buttyin, Galşa și Tirnova, cari erau deja prinși în urma arătării ce-o făcu episcopul gr. or. din Arad, numai așa voira a-i elibera, dacă episcopul stă bun pentru ei, care pre popa din Slatina totuș îl lăsa în temniță fiindcă nu avu unde 'l închide. Comitatul încă în 24 Ianuar trimisă actul luat în afacerea preoților: ascultarea în cinci rînduri a martorilor. ²⁾ Pre preotul din Zam, la rogarea vicecomitelui Comitatului Hunyad *Nopcsa* după o aspră admoniare l'au eliberat ce e drept, dar pre cel din Busac dinpreună cu ceialalți soți ai lui i-a escortat la Nopcsa. ³⁾

În 9 Ianuar 1785 arădanii au auzit că Horea și Cloșca au fost prinși și predați viceoberstului Kray decătră însuși români, dar tot în acel timp au auzit și vesti noauă despre machinațiuni proaspete ale tâlharilor români. După ce Petre *Beciu* cu câțva tâlhari agrățiați din nou s'au retras în păduri de aicea începură de nou a fura, aprinde și ucide în cereul Buttyinului comitatului Aradului în 24 Ianuar dispusă persecutarea acelora și ceru și conlucerarea comitatului Bihorului recercând tot odată pre comanda militară supremă în cauza trimiterei puterei militare. ⁴⁾ Ca nu cumva însă să repete gluma veche hoțul conducător, în 31 Ianuar dispusă ca spre mai marea siguranță a lui *Förroy* în Șoborșin să fie dispuși în continuu 12 militari din regimentul De-Vins sub conducerea alor 2 ofițieri și 2 subofițieri. ⁵⁾ Cu Petru *Beciu* dinpreună mai persecutară încă și pre Solomon *Bornemisza*, Samson *Bornemisza* și Ion *Gabrian*,

încă erau numărați între conducătorii răscoalei pre cari nu de mult Alesandru *Ribitei* prefectul i-a pus pre picior liber în mod destul de ușoratoe. ¹⁾

Persecutarea pornită sub conducerea lui Iosif *Nagy* ținu 24 zile până ce putură pune mâna pre hoții vestiți. Păzitoriul de noapte din *Diceiu* notariul *Taszary*, vėduva și copii lui Petru *Damian*, Avram *Lazar* a Popii, *Dan* Petru din Dezna și un locuitor cu numele *Toader* din Rodna și subprimariul din Suseni, au condus pre panduri pre urmele adevărate. Pre acești poporeni îi premiă comitatul câte cu un galben. ²⁾ La ce în 21 febr. senatul trimisă aceea îndrumare în comitat, că cu privire la persecutarea lui Petru *Beciu* să se pună în atingere cu generalul *Koppenzoller* și cu administrația comitatului Timiș, ³⁾ când comitatul poreclit de greoi deja prinsese pre hoții pre cari îi adusera pandurii în Arad cu capurile alor doi puse în vîrfurile a lor doauē rude lungi espunându-i în locul de perzare spre a-i privi. După aceea au mai adus în temnița Aradului încă 24 hoți dintre cari 4 acolo au perit. Foarte alteră pre funcționari aceea ordinățiune împărătească din 11 Ianuar prin carea se da grație acelora pre cari ei i-au fost dejudecat dictând lui Ion *Lupenciu* numai 3, *Ribite* Urs, *Athanasiel*, *Aranyos* și *Brănițcan* câte un an de temniță sau 60 bâte dispunând ca în loc de desdaunare să li-se ie-e în dērēpt obiectele furate cari eventual s'ar afla la dînsii. ⁴⁾ Dar ca nu cumva prin humanismul acest prefăcut și molăciunea împērātului să capete români în cazul de față curaj, au esecutat numai decăt judecata statariă.

În 28 februar cu esecutat în Arad pre trei hoți ear în 7 martiu au decapitat și pre Petru *Beciu*. ⁵⁾ Pentru asta regimentul De-Vins făcu arėtare deoarece nu 'l eliberasă încă din sėrvițiu și așa

¹⁾ J. k. nr. 693.

²⁾ T. a. nr. 34. 47. 75 și 80 ex 1755.

³⁾ T. a. nr. 84.

⁴⁾ J. k. nr. 57. și 62.

⁵⁾ H. T. T. nr. 2411, 2479, 3025.

¹⁾ J. k. 119.

²⁾ T. a. nr. 236.

³⁾ H. T. T. nr. 4680.

⁴⁾ *Teleki* 92 și 157 (10 Ian.) *Szilágyi* 160

⁵⁾ *Lakatos* I. 78.

prin executarea lui au tăiat în dreptul regimentului.¹⁾ Comitatului în 2 mai declară că el nu a ucis nicio o persecutat pe Petru Beciu ca desertor militar ci acela fu prins ca hoț de rind și după ce ca atare fu decapitat, miliția nicio o ofensă nu poate afla în aceasta.²⁾ Fără din contră comitatul se află ofensat căci căpitanul *Kampfarnel* staționat în Rodna, umblă din sat în sat și adună plângerile îndreptate contra nobilimei și contra autorităților, și că prin aceasta escită de nou nesupunerea în poporul abea moșcota după răscoală și abea adus la ascultarea cu care este dator. Domnitoriul nu preste mult dădu grație și acelor preoți cari au luat parte în revoluție cu fapta sau cu sfatul dispunând numai că episcopul din Arad să-i admoniceze aspru.³⁾ Acestei judecăți blânde se poate atribui înprejurarea, că poporul în multe locuri nu numai a denegat depunerea armelor, d. e. în Bêrzova sub conducerea primariului și le-au luat îndărăpt.⁴⁾ La începutul lui April nobilimea din comitatul Zarand car se 'narmă contra românilor și în 14 April vicecomitele Aradului încunostiința pre judele țerei Carol *Zichy*, că românii din Arad și Bihor țin noaptea adunări secrete în biserica din Papfalva și că acolo cetesc epistole revoluționare.⁵⁾ La aceasta se mai adausă și aceea că în 11 Iunie cetățenii Aradului trebuiră ca înarmați și însoțiți de 108 cătane să plece de nou contra hoților adunați în pădurea

dela Micălaea¹⁾ și că pro la începutul lui August în cercul totvărădean vorbeau de o nouă revoluția și că poporul de pre Mureș încrezându-se în aceasta în mai multe locuri nu vocau aș face destul datorințelor.²⁾

Dar vestea aceasta era numai iscodită. În 2 Mai comitatul pune deja actele și procesele verbale ținute cu ocaziunea adunărilor de sub comisariatul regese a lui *Jankovich*.³⁾ Tot acolo ajunsă nu preste mult și răportul contelui Samuilă *Telcky* care în 22 Iunie fu denumit de președinte al unei comisuni a carei datorie fu a supravisita activitatea comisuni esmisă în afacerea răscolăților.⁴⁾

Câțiva «spăriindu-se de revoluția poporului tiran» au părăsit cercul totvărădean și s'au mutat în Câmpie.⁵⁾ Mai multe familii nobile din Ardeal au trecut în Arad și au pus fundament tare elementului maghiar. Episodul REVOLUȚIUNEI LUI HOREA ÎN PARTEA ȚĂRII UNGUREȘTI carea se 'ncepu cu o aventură tâlhărească, se fini și nemulțămirea ce se iviră mai târziu ici-coalea nu le mai aduce nime în legătură cu acela. Atențiunea comitatului fu luată de asupra românilor îndată-ce Iosif II. ordină dispusețiunea reformătoare care avu loc în administrațiune.

Dr. Alesandru Márki.

¹⁾ *H. T. T.* 6 april nr. 3985.

²⁾ *J. k.* nr. 230.

³⁾ *J. k.* 261. 12.

⁴⁾ *H. T. T.* nr. 11318—25 April.

⁵⁾ *J. k.* 336. 397. 403. 485. 559. 532.

⁶⁾ *Densuşian* 513. Respunsul detaiat ce trimisă udele țării vicecomitelui Bihorean în cauza asta t. a.

¹⁾ *Lakatos* I. 79.

²⁾ Ion *Orszdthy* și Andrei *Forsay* în raportul lor din Șoborșin 2 August. *J. k.* nr. 552.

³⁾ *T. a.* nr. 282.

⁴⁾ *Lakatos* I. 79.

⁵⁾ *H. T. T.* 2 Mai. 12446 și *Aradm. jk.* nr. 314.

CRONOLOGIA VOIVOZILOR ARDELENI PÂNĂ LA FINEA SECLULUI AL XIV-LEA.

Până la finea seclului al XIV-lea încă nu s'a străverit definitiv rangul boierilor protipendați civili, sau după cum le ziceau atunci «magnații regești.» Usul și respective praesa a adus pre încetul stăverirea rangului celor două grade extreme, dintre cari unul adevă cel mai înalt îl ocupa comitele curții regale, — numit de cătră streini și «*marele conte*» (magnus comes- Gross-Graf); ear altul adevă cel mai inferior îl ocupa «comitele de Pojon.»

Între ceialalți boieri se părea a fi o diferență oarecare; în rëndul prim stau și se numărau; judele curții regale, voivodul ardelean, banul slavon și tesaurariul regesc; ceialalți mareșali de curte și alți bani precum și magnații reginei ocupau rëndul din urmă.

Aceasta regulă însă a avut și des-tule excepțiuni dupăce în cele mai multe casuri nu demnitatea ca atare respecta persoana, ci respectul personal pondera demnitatea.

Clausulele «privilegiilor regești» enu-mără de regulă voivodatul ardelean în rëndul al treilea, patrulea ba și în mai de jos cu toate că acel voivodat era — fără îndoială — între celelalte demnități lumesti — o demnitate dintre cele mai puternice, ba și cea mai rentabilă. Posi-ția aceasta a voivodului ardelean mai că e în concesiune cu istoria Ardealului încă nu pre deplin descoperită din seclul al XI. și al XII-lea.

Voivodul din Ardeal întrunea în persoana sa demnitățile de: locțiitor regesc, palatin, jude regnicolar (judex regni) și și locotenent.

Primul, pre carea îl cunoaștem între acești locțiitori e *Mercurius*, care avea și titlul de principe țardelean. Cumea dela acest principe în decurs de 63 de ani nu ne este cunoscut în Ardeal alt principe

și nice voivod: aceasta e o enigmă isto-rică, care așteaptă încă deslegare.

Și cumea nu cunoaștem pre deplin nice registrul voivozilor ardeleni: cauza e a se cerea nu în lipsa de bunăvoință, ei în greutatea problemei. Aceasta greu-tate o provoacă datele istorice nepunc-tuoasă, a căror certitudine n'ar fi mai mult dorit ca și la stătorirea registrului — adese ori alterabil — voivozilor arde-leni. În locul acestor date întâmpinăm mai ales în a 2-a jumătate a seclului al XIII-lea nume de voivozi omenime, cari în urma insuficientelor sorginte istorice ni se par foarte greu de deslegat.

Problema ni-o îngreunează și aceea împrejurare, că în unul și acelaș timp găsim mai mulți voivozi. Aceasta nu doară că mai mulți deodată ar fi fost în funcțiune — despre ce până în seclul al al XV nice nu avem date¹⁾ — ci pen-truceă cei repășiți portau și mai departe titlul demnității avute; ba din contră titlul de voivod îl portau și atari, despre cari nu sunt date sigure că ar fi fost în faptă voivozi. Cu aceasta nu voesc a afirma, că doară regii noștrii ar fi distri-buit titluri goale de «voivozi», fără mai mult presupun, că au potut fi denumiți de regele respectiv și atari voivozi cari deși nu ș'au potut ocupa funcțiunea, to-tuși titlul aceleia au purtat-o.

Împrejurările faptice ne inspiră o precauțiune mare, mai ales avënd inten-țiunea de a compune registrul (cronolo-gia) din an în an al voivozilor ardeleni, ca astfel să nu înșiram între voivozii

¹⁾ Până în seclul al XV. nu dăm de voivozi ar-deleni cari ar fi guvernat doi ori trei deodată. Pe pagina 300 a opului celebrului scrutaător al istoriilor ardeleni Torma József se afirmă, că în anul 1329 au fost 3 voivozi și astfel el se provoca la Fejér (i. C. D. VIII/III). Documentul comunicat acolo el îl esplică în sens greșit, dupăce Nicolau alui Moricz nu a fost al treilea condonitor alui Tamás ci al trei-lea predcesor al acestuia.

adevărâți și pe unii, cari faptice au fost numai titulari.

Diferința între cei ce au fost în realitate voievozi și între cei ce erau numai titulari am găsit-o în aceea, că precând ultimii se numesc în diplome simplaminte «voievozi ardeleni» ear mai târziu mai mult «prefecți ai Solnocului.»

Accasta regulă s'a susținut totdeauna însăși — după umblarea tătarilor — decând coronei maghiare aparțineau mai multe atari provincii, a căror guvernatori se intitulau de «voievozi.» Fiindcă înaintea umblărei tătarilor voivodul ardelean, care domnia faptice se intitula simplaminte «voivod», — așadară am aflat de superfluă folosirea atributului de »voivod ardelean ori transilvan», care din acest motiv ne și vino rar înainte.

Ca exemplu să ne servească datele oculari de mai jos, a căror număr nu e greu de sporit:

În 26 Novemb^{re} anul 1284 Andrei al III. întreținându-se cu voivodul Opor, — lui Rorand i-a atribuit numirea ¹⁾ de «voivod ardelean și prefect al Solnocului», ca un semn învederat cumcă precând primul era exvoivod, ultimul era deja în funcțiune.

Judele regnicolar (judex regni) Nicolau, i s'ă atribue — diploma compusă de cătră subalternii săi — numirea de: «Nicolaus dominus noster iudex curiae regis» și eara de; «Dominus noster Nicolaus vayuoda» ²⁾ de unde se poate conchide, că el deodată cu funcțiunea de jude regnicolar n'a fost și voivod ardelean pentru că în aceea vreme nu era voivod Nicolau. Titlul de «voivod» l'a avut numai în calitate de jude al țerei (regnicolar.)

În consiliul lui Andrei (Indrei) al III-lea din luna Februar, 1299 între alții, au participat și: Nicolaus vayuoda filius Mauricii și Laurencius vayuoda filius Nicolai ³⁾ dintre cari nici unul nu erau în faptă voivod, căci în acel timp era voivod ardelean Vasilie fratele mare alui

Keán. În consiliul palatinului Amadé din 5 Septemvre 1289 erau lângă olaltă: Ladislaus vayuoda transilvanus și Rorandus vayuoda; ¹⁾ din care convenire e fără îndoială, că precând Rorand porta numai titlul de voivod, pe atunci Vasile era voivodul faptic.

Pureezînd din această esperință, n'am luat în cronologiă nice pro unul despre cari am fost sigur, că în acel timp n'au funcționat ca voievozi ardeleni.

Mercur e primul, carele ne vino înainte la anul 1113 sub numire de: «Mercurius princeps Ultrasilvanus.» ²⁾

Al doilea ne vino înainte foarte târziu la anul 1176 — în epistola căpitlului ardelean din 30 Septemvre a. a. — sub titlul: «Magnificul domn Nicolau (Miklós) voivodul ardelean.» ³⁾

Pe al treilea voivod cu numele Leusták (Leustachius = Eustachius) îl aminteste — la anul 1230 — regele Béla IV-lea junior ca pe unul, care a fungat ca voivod în timpul regelui al III-lea. ⁴⁾

Voivodul următor a guvernat Ardealul la anul 1199 și 1200. El se scrie în unele casuri Zeglorus ⁵⁾ în altele Legforus ⁶⁾ ceace ne face a crede, că numirea ultimă corespunde mai mult adevărului.

În anul 1201 se face amintire despre voivodul Gyula, carele deodată era și prefect al Albei-ardelene (Erdély-fehérvári) ⁷⁾ Acest Gyula e propabil a se fi tras din sémânta Keán sub numele Gyula senior (Jula magnus.)

Tot în anul 1291 și cel următor mai avem un voivod ardelean cu numele Miklós. ⁸⁾

Despre voivodul următor *Benedek*, fiul lui Korlát (Konrád), care a domnit

¹⁾ Hazai okmt. VII, 231.

²⁾ Hazai okml. VIII. 7. V. 3. Fejérpataki ily czimű értekezését: Kálmán király okleveléi.

³⁾ Fontes rerum Austriacarum, II/XV, 2. Árpádk. új okmt. II. 73.

⁴⁾ Árpádk. új okmt. VI, 487.

⁵⁾ Fejér, CD. II. 348.

⁶⁾ Monumente eppatus Zagrab. I. 9.

⁷⁾ Hazai okmt. V. Tkalcic, i. h. I, 16.

⁸⁾ Knauz, Monum. eccl. Strigon. I. 163—4.

Árpádk. új okmt. VI. 225.

¹⁾ Árpádk. új Okmt. IX. 383. 385.

²⁾ Hazai okmt. VII. 237.

³⁾ Árpádk. új okmt. V. 202.

la anul 1202 și 1203 și căruia regele Imre i-a donat comuna Mártonfalva (din comitatul Sopron) eu susțin, că o vestitul Bánk-bán din familia Bór. ¹⁾ Următorul său *Smaragd* dela anul 1206, ne vine înainte și ca prefect al Solnocului și al curții regale. ²⁾ Acesta însă n'a omnit până la finea anului 1206 pentru că prevoivodul din anii următori — până în 1209 — îl chiamă cară Benedek. ³⁾ Că acest Benedek ar fi identic cu cel de mai nainte, dubitez.

După acesta și anume dela anul 1209—1212 urmează voivodul Mihály. ⁴⁾ În jumătatea a doua a anului 1212 a fost voivod Bertold prințul de Andechs-meran și metropolit al Calocei — fratele mai ténér a reginei Gertrud ⁵⁾ — Sorginții nostri ⁶⁾ amintese la acest an de voivod și pe Nicolau (Miklós) care nu se poate să fi guvernat până la finea anului, după ce în 1213 și 1314 aflăm în aceasta demnitate pe Gyula care totodata era și prefect ⁷⁾ al comitatului Solnoc. (Acest Gyula probabile că s'a tras din familia Keán sub numele: Gyula junior, care mai târziu a căzut în «infidelis manifestus.»)

În anul 1215 a domnit Simon sau Simeon. ⁸⁾ În anul 1216 și la începutul anului 1217 era voivod *Ipócs* (Ipoeh, Ipoec, ipoche. ⁹⁾

¹⁾ Soproni oklt. I, 5. — Fejér, CD. II, 395. V/I, 293. — V. ő. ily czimü értekezésem. Bánk-bán Melindája, mely megjelent az Erdélyi Muzéum VII-ik kötetében.

²⁾ Knauz, i. m. I, 185. Árpádk. új okmtr. VI, 308.

³⁾ Knauz, i. m. I, 185. Hazai okmt. VII, 4. — Tkalcić, i. m. I, 24. — Fejér CD. III/I, 32. 66. 83. Egy alkalommal (Fejér, CD, III/II, 468.) úgy tetszik hibás olvasásból, Vindelicus-nak is neveztetik.

⁴⁾ Knauz i. m. I, 192. — Tkalcić, i. m. I, 20. 27. Árpádk. új okmt. I, 125. VI, 335. 343. XI, 94. 108. 113. Hazai okmt. VIII, 15.

⁵⁾ Knauz, i. m. I, 202. — Tkalcić, i. m. I, 39. Hazai okmt. VI, 10. Árpádk. új okmt. VI, 358. XI, 11. 1518.

⁶⁾ Árpádk. új okmt. I, 132. — Fejér, CD. III/1, 148.

⁷⁾ Tkalcić i. m. I, 35. Árpádk. új okmt. VI, 368. XI, 129.

⁸⁾ Knauz i. h. I, 208. — Fejér CD. III/1, 170

⁹⁾ Árpádk. új okmt. XI, 136, Fejér CD III/1, 203. VII/III, 20. E név úgy vélem, a Hyppolitus egyik magyar alakja, valamint Pölt, Pöltén német

Următorul imediat alui Ipoes ne vine înainte în 13 Iunie 1217 sub numele *Ráfael* cu care la anii 1217 și 1218 ne întâlnim des dar sub deosebite nume. ¹⁾

Pre voivodul următor dintre anii 1219—1221 îl numesc mundatorii documentelor noastre în mai multe forme. Szabó Károly, mundatorul unei diplome originali numește pe voivodul respectiv *Szelevka* afirmând, că numirea de Neuka e greșită ceea ce face și episcopul Knauz numindul pre acela Nevka, precând alții afirmă a fi fost voivod: Leuka, Jenka. ²⁾

În anul 1221 și 1222 a fost voivod Pál, care se și numește Pavel alui Petru. ³⁾

La anul 1222 regele Andrei al II-lea face amintire și despre un Mihály — ca voivod factic, — care ar fi condus în țara Bârsei ⁴⁾ garda cavalerilor germani. De aci putem conchide, că la acel an au domnit în mod preschimbat doi voivozi.

Venzel Gusztáv — genialul de odinioară — comunică un document ⁵⁾ dela anul 1221 în care se vede a funga ca voivod Pavel alui Petru, dar adaoge că originea aceluia corespunde mai mult anului 1223. El a greșit publice, pentru că pre timpul urzirei aceluia document scaunul metropolitan din Esztergom era vacant. Scaunul metropolitan din Esztergom însă nu a fost vacant nice la 1221 și nice la 1224 ori 1226. Așadară Pavel a lui Petru a fost voivod la anul 1224 în toată puterea cuvântului. În epistola de un format strălucit a regelui Andrei al II-lea

alakja ugyanazon névnek. Ez alkalommal megkockáztatom azon nézetem nyilvánítását, hogy nálunk a középkorban használtos Pócs, Pócs, Pósa nevek Ipoesből eredtek.

¹⁾ Knauz i. m. I, 212. 214. 215. — Tkalcić, i. m. I, 38. 44. 46. 47. 48. Hazai okmt. IV, 11. V, 8. VII, 7. — Árpádk. új okmt. I, 141. VI, 385. 393. XI, 142. 144. 147. 149. 150. 152. — Fejér CD. III/I, 194. 197. 199. 201. 205. 210.

²⁾ Hazai okmt. VI, 15. VII. — Knauz i. m. I, 222. Árpádk. új okmt. VI, 400. XI, 156, 159. Fontes rer. Austr. II/XV, 14. Fejér CD. III/I, 270. 274. 287. 320.

³⁾ Knauz i. m. I, 237. Tkalcić i. m. I, 50. II, 112. — Árpádk. új okmt. I, 175. VI, 409. XI, 163. 214.

⁴⁾ Fontes rer. Austr. II/XV, 18.

⁵⁾ Árpádk. új okmt. XI, 173.

dela anul 1225. nu s'ă face amintire despre vre-un voivod ardelean. ¹⁾

Voivodul *Pósa* dela anul 1227, apare — din cetire greșită ori din eroare de tipar — sub numele Soulan ²⁾ Tot despre d'nsul face amintire la anul 1231 și capitulul Albei-Iulie (Gyulafóhérvár.)

Fiindecă la anul 1230 și 1231 dăm și de voivodul *Gyula*, care când s'ă numește fiul Lesták, când fratele Rátót — de unde s'ar părea că d'nsul e fiul Lestacilor din familia Rátót — și fiindecă el ne vine înainte și în 27 Novemvre 1233 ³⁾ așadara e probabil, că capitulul de Alba-Iulia consideră la acest loc pe *Pósa* d' exvoivod. Nu e eschisă însă împrejurarea că în a doaua jumătate a anului 1231 ha și în 1232 ar fi fost voivod *Pósa*, și că la anul 1231 Gyula din s'ămânța Rátót a purtat demnitatea de voivod numai a doaua oară. După d'nsul la anul 1233 urmează feciorul lui Dénes cu numele Dénes cel cu nas mare (Dionisio, filio Dionisii, cum magno nasu waywoda existente ⁴⁾ și cu care ne întâlnim și la anul 1234.

Dela anul 1235 — mi s'ă pare — până la venirea tătarilor (afară de anul 1235) așadara în 29 Ianuar și în 21 Martie 1240 dăm numai de numele: «voivod transilvanean» (ultrasilvanus); dela acest punct încolo eară nu vine numele: *Pósa*. ⁵⁾

După umblarea tătarilor dela 1242

¹⁾ Sopr. oklt. I, 17.

²⁾ Knauz i, m. I. 265. Árpádk. uj okmt. XI, 200.

³⁾ Árpádk. uj. okmt. VII. 214, 235, 237, 487, Hazai okmt. VII. 20. Fejér CD. III/I. 350. III/I. 253.

⁴⁾ Fontes rer. Austr. II/XV. 57 — Árpádk. uj okmt. I. 307. (Din documentul amentit mai în urmă și datat la 22 August 1233 reieasă, că pecând la 27 Novemvre 1233 s'ă amintește despre Gyula din s'ămânța lui Rátót, el era deja numai voivod titular.) VI. 549. Fejér, CD. III/I. 348. III/II, 364, 364, 407. — Torma József (Zonuki grófság.) 274.) nu știu pe ce basă numește pe acest Dénes cu nasul mare de Bánffy Dénes, — ceea ce atăta ar însemna că el e Dénes alui Dénes din familia Tomaj, palatinul ultim, care a fost străbunul Bánffestilor de Losoncz Aceasta e posibil, dar nu e imposibilitate, că el sta numit Szent Gróti Dénes din familia Jurle, care pe acel timp a fost și palatin, și pe al cărui tată la chemat tot Dénes.

⁵⁾ Fejér, CD. IV/I. 37. 111, IV/III. 552. Fontes rerum Austr. II/XV. 64.

—1251 a purtat demnitatea de voivod ardelean — o demnitate destul de grea p'ă acele timpuri — și de comite al Valeului (Valkói) un așa numit *Lörincz*. Dispușețiunile făcute în Ardeal de acest voivod — după umblarea tătarilor — a obținut aprobarea prea înaltă a regelui Béla al IV-lea cu datul 27 Ianuar 1243. Acest voivod ne vine înainte afară de 31 octomvre 1243; și în 29 Ianuar 1244 în 2 Iunie 1247, 1248, în 5 Ianuar, 23 și 24 Noemvre 1251. ¹⁾

Capitulul ardelean, amintește pre la 12 Septembrie 1248 de voivod al «părților ardelene» pe *Orbán*, al cărui voivodat însă nu s'ă potut ostindo preste «poarta Mesesului (pasul Meses).» ²⁾ E probabil., că el s'ă fi fost numai subvoivod (voivoda parcium Ultrasilvanarum.) Fiindecă despre voivodul *Lörincz* nu s'ă face amintire în diplomele noastre din 1249, s'ă dă cu socoteală, că voivodatul lui a fost despărțit de alui *Orbán*.

Lörincz și succesorii s'ei, pentru deschilinirea voivozilor severineni de cei valachi, s'ă întitulează de regulă ³⁾ de voivozi «ultrasilvani» sau «ardeleni.»

Regele Stefan al V. junior, numește la anul 1265 pe *Lörincz*, care îi era te-saurar, ⁴⁾ — d' exvoivod; în 1270 ne vine înainte sub numele «voivodul *Lörincz*» precând el era numai voivod titular. ⁵⁾

În August anul 1242 fungează ca voivod ardelean *László*, al cărui nume ne vine înainte și în 3 și în 12 Mai 1263, apoi în 28 Mai 1264 fiind totodată și prefect al Valcului și al comitatului Solnoc. Acest *László*

¹⁾ Fontes r. Austr. II/XV, 65, 68, 69. Árpádk. uj okmt. II, 144, VII. 134, 169, 327, 291. Kubinyi okmt. I. 29. Mi s'ar părea că acest *Lörincz* e copil de alui Kemény, care mai târziu a fost palatin (1267 Sept. — 1270 Mai 10, apoi 1273 Iuliu—Nov. și Mai 1273.)

²⁾ Fontes rer. Austr. II/XV. 68, Adaug. că aceasta diplomă e un falsificat.

³⁾ Fejér, Cd. IV/I 454. Árpádk. uj okmt. XII, 434, 439.

⁴⁾ Pe aceasta împrejurare m'am basat afirmând, că *Lörincz* e alui Kemény.

⁵⁾ Fontes rer. Austr. II/XV. 84. Árpádk. uj okmt. III. 120. VIII. 294

probabile, că o tata lui László din familia Keán, care ne vine înainte ca voivod ardelean la finea secolului al XIII-lea și la începutul secol. al XIV-lea. ¹⁾ Regele magiar și prințul ardelean Ștefan al V-lea junior s'plânge odată, că László voivodul ardelean cu fratele său Gyula au intrat în Ardeal aliați cu Cunii. ²⁾ De aci deducem, că László e din generațiunea Borsa al cărui tată a fost László, unul dintre voivozi cei mai bătrâni, cari au fungat sub acest nume.

Regele Ștefan junior a fost dela anul 1257—1270 prințul ardealului, dar nu ne-întrerupt. Ca atare ne vine înainte în 1257 și 1258; în 1259 ne vine ca prinț de Stiria, ear în 1260 ca când ca prinț de Stiria, când prinț al Ardealului și al Stiriei, ori numai ca prinț al Ardealului, — dela 1261 — 1270 s'întitulează numai ca prinț de Ardeal. ³⁾ În decursul prințiatului sale ardelenesc n'a fungat ca voivod permanent al Ardealului Keán László. La anul 1261 prințul Ștefan folosește termenul de «aderent plăcut și fost ban al Ardealului» față de Erney (Ireneus) din familia Ákos. Chiar astfel procede față de numitul și regele Indrei al III-lea la anul 1291. ⁴⁾ De aci s'vedește, că între anii 1252 și 1261 Erney a fost locțiitorul prințului István în calitate de ban al Ardealului.

Între timpuri, adecă la anul 1257, ne vine înainte ca vicevoivod al Ardealului Péter. ⁵⁾ În anul 1267 funcționează ca voivod al Ardealului și ca prefect al Solnocului Miklós alui Pál — din generațiunea Csanád, ⁶⁾ — despre care aminteste prințul István că a luat parte activă

cu batalionul său în lupta dela IIsva (Isaszeg. ⁷⁾

Cumcă Keán László și Csanád Miklós au purtat și după aceea titlul de voivozi ardeleni, și cumcă ei au abzis dela voivodatul ardelean, apare din epistola regelui Ștefan al V-lea dela anul 1270 în care aminteste următoarele: «cum barones nostros Nicolaum scilicet et Ladislaum voyuodas contra grecos in aucilium Zvetislay misissemus.» Chiar astfel s'exprimă și capitlul de Orade în epistola din 1271 numind pe Miklós simplaminte voivod, ⁸⁾ căci pe atunci fără îndoială funcționa ca atare Csák Máté.

Pentru prima dată el ne vine înainte la anul 1269 sub numele Mátyás în loc de Mátyus (eroare de mundatură, ceeace în unele cazuri s'întemplă și mai târziu) ⁹⁾ De aci încolo numele lui ne vine înainte de nenumărate ori. La acest loc voi aminti numai datele, unde prelângă anul respectiv sunt espuse și zilele și anume: 13 Iunie 1270, 8 Septemvre 1270 în care timp el era și prefect al Solnocului, și care demnitate secundară de aci încolo o poartă de regulă voivozii ardeleni încă multă vreme; 6 Octomvre 1270; 3 Iulie 24 și 26 Septemvre 1271; 9, 16, 17, 23, 26 și 27 Februar, 17, 19, 31 Marte, 23 și 27 Mai, 8 și 14 Iunie și 1, 3 August 1272 adecă pânăla începutul domniei lui László al IV. ⁴⁾

Începând de aici, în nice o diplomă ⁵⁾ din anul 1272 nu s'face amintire despre vre un voivod ardelean, ceeace înscamnă, că voivodatul era vacant, — pecând Máté

¹⁾ Fejér CD. IV/III, 468. Hazai okmt. V 111 106. VIII. 117.

²⁾ Hazai okmt. VI. 166. — Árpádk. uj okmt. XIII, 366

³⁾ Zichy okmt. I. 21.

⁴⁾ Knauz i. m. I, 605. Tkalcsic i. m. I. 159. 163. 164 Tot acel autor, Monum. civ. Zággráb I 48. Theiner, Monum. Hung, I. 299. Hazai okmt. I. 57. V. 45. 48. VI. 183. 185. VIII. 144. 449. — Zichy okmt. I. 31. Szekély Okt. I. 17. Kubinyi okmt. II. 10. — Árpádk. uj okmt. III. 245. 253. 273. VII. 286. 343. 346. 380. 382. 384. 385. 389. 390. 391. 393. XII. 11. 50. 696. Fejér CD. VI/I 137. 190. 238. VII/II. 16 17. Fontes rer. Austr. II/XV. 95. 96. 98. 99 etc.

⁵⁾ Árpádk. uj okmt. IX. 3.

¹⁾ Knauz i. m. I. 485—504. — Hazai okmt. 41. Fejér CD. IV/II. 146. Árpádk. uj okmt. III. 106.

²⁾ Fontes rerum Austr. II/XV. 87.

³⁾ Fejér, CD. IV/II. 434. — Árpádk. uj okmt. II. 317, 322; 323. III. 4, 5. VII. 506—8. VIII, 144, 173. XI. 440, 484, 505, 516. — Hazai okmt. VIII. 73, 93, 98, 99, 110, 113, 117, 118, 125 etc.

⁴⁾ Árpádk. uj okmt. III. 5. V. 22 VIII. 8

⁵⁾ Hazai okmt. VIII. 72.

⁶⁾ Árpádk. uj okmt. VIII. 366. XII. 251.

(care fără indoială e succesor al familiei Csák și unchiu alui Matei Csák de Tren-
csén) funga și ca «ban» Slavon.

Ca succesor alui Máté întâlnim la 26 Noiembrie 1292 pe voivodul ardelean *Miklós*, care nu e identic cu Miklós Csanád alui Pál care era și prefect al Solnocului. ¹⁾ Despre Csanád vorbește regele László al IV-lea, că îndată după moartea tătâne-so a devenit infidel dimpreună cu rudenia sa Gergely. ²⁾ Miklós alui Moric din familia Pók conform documentului de donațiune a regelui László al IV-lea primește în «don» sau «dar» bunurile lui András — copilul lui Jákó din familia Kaplony — (Jákóvár lângă Someș în apropierea Mediașului) în semn de recunoștință pentru eliberarea regelui din prinsoarea palatinului Finta. ³⁾

Despre Miklós fac amentire următoarele date 27 Noiembrie, 9 Decembrie 1272; 2, 9, 10, 12, Ianuar, 30 Martie, 12, 14 Mai, 7, 24, 26 Iunie, 6, 7, 10, 17, 27 Iulie, 24 August, 22, 27, 29 Septembrie, 26 Octombrie și 19 Decembrie 1273; 12, 16, 26, 31 Ianuar, 10, 23 Februar, 28, 29 Martie, 26 April, 7, 29, 31 Mai, 2, 18 Iulie, 4, 12, 19, 21 August și 25 Septembrie 1274 de când au fost datate diplomele. ⁴⁾

¹⁾ Árpádk. uj okmt. XII/70.

²⁾ Árpádk. uj okmt. XII. 251.

³⁾ Sztáray okl. I. 16. De aci cunoaștem că femeia întâie alui Miklós a fost Erzsébet, fata palatinului Majs; femeia a doua a fost fata lui András cu numele: Nagy Mihályi Kata.

⁴⁾ Árpádk. uj okmt. IV. 21. 23. 25. IX. 2. 5. 11. 19. 22. 33. 26. 28. 50. 53. 55. 57. 60. 62. 66. 69.

Acest voivodat alui Miklós încă a fost espus unor intreruperi de guvernare, inai ales la 12. (?) 23. 26. 27 și 29 Maiu 1273 când portă titlul de voivod și de prefect al Solnocului *János*. ¹⁾

E probabil că pe aceasta vreme a fost regele László al IV-lea în potestatea palatinului Finta, și din acest incident *János* (Némotujvári János) a fost numit de voivod ardelean. Dar după ce *Pók Miklós* a eliberat pe rege de sub potestatea lui Finta, de sene să înțelegă că el a devenit voivod.

Relațiunile încurcate și destrăbălate din timpul domniei lui Kun László (al IV-lea), apar destul de eclatant din dese schimbări provenite între demnitarii mai de frunte ai țerei.

(Va urma.)

Anton Pór.

73. 79. 80. 82. XII. 71, 76. 73. 80. 83. 92. 698. Fejér CD. V/II. 49. 71. 72. 74. 78. 79. 81, 86. 57. 83. 106. 116. 129. 145. 146. 171. 172. VII/III. 72. — Hazai okmt. II. 11. 14. III. 28. VI. 189. 192. 194. 196. 197. 300. 201. VII. 138. 144. 151. VIII. 148. 150. 153. 155. 159. 164. 166. 168. Hazai oklt. 65. 69 Knauz Mon. eccl. Strig. II. 21. 43. — Sztáray okl. 8. 15. 16. Károlyi okl. II. 9. -- Kubiayi okmt. I. 90. II. 14. Tkálcic. Monum. eppatus Zágr. I 167. 69. 172. Mociv. Zagr. I. 5n. -- Sopr. oklt. I. 38.

¹⁾ Árpádk. uj okmt. IV. 27. IX. 16. 17. Hazai okmt. VII. 139. 140. 142. Fejér. CD. V/II. 88. 98. n03

CUVINTELE ROMÂNE ÎMPRUMUTATE DE LIMBA MAGHIARĂ.

(Urmare.)

Entyinál (ctt. Brașov Tatrang Nyr. I. 476.) — rom. *închin* (= lat. *inclino*); *asă închina*: s'incliner, se pencher, se rendre invoquer, révérer, saluer, se vouer, faire sa prière, sich neigen, sich beigen Cihac, Bureian.) După Edelspacher (Nyk.

XII. 100) forma *închină* în limba popoului are și forma *înthină*, din care s'a format și verbul ciangailor hotfăleni *entyinál*.

Iszkutnyönyilk (Ciang. Mold. Nyr. III. 3.) — rom. *scutelic*: protégé, exempt,

libéré de tout impôt; un homme, qui servait soit dans la milice, soit comme huis-sier d'un tribunal etc. à ses frais, seulement pour être exempt de tout impôt; knappe (Cihac, Barcian); rusticus, servus (Nvr. III. 3. X. 203.)

Esztena (*esztina*: Kalotaszeg Nyr. XX, 467; *észtena*: ett. Odorhei Nyr. III. 512; *isztina*: Kalotaszeg Nyr. XX. 467. Sécuime. Tsz. 1126): locul de durmit al oilor acoperit și îngrădit.) (Sécuime Tsz. Györffy Iván; Arany-Gyulci Ngy. III. 14. 389. 410; ett. Udvarhely Nyr. III. 512: ett. Treiscaune com. Covasna. Baltasar Butyka; ett. Treiscaune com. Uzon Ludovic Erdélyi; Bucovina Nyr. VI. 472); *esztena-biró*: stîneșul (ett. Treiscaunelor Nyr. XVII. 138): *esztena-biró*: baciul (com. Corund ett. Udvarhely Nyr. IV. 235.) — rom. *stînă*: parc de moritons, bergerie; sennhütte, schaefferei (Cihac, Barcian.) Cuvîntul român, e slav de origine; d e. (dela basa: a «sta»): sl. v. *stanâ*: herberge, lager; usl. *stan*: nachlager, wohnung, stand, herde; sîrb. *stan*: sennerei; *stanar*: senner etc. (Miklosich Etym. W.)

Miklosich crede că cuvîntul acesta e împrumutat dela Slavul *stêna*: «părete.» (Nyr. XI. 164.) dar aceasta aserțiune nu o putem primi din cauza înțelesului diferit; așa se vede și el o delatură aceasta mai târziu, căci în dicționarul său Etymologie aceasta comparare nu o mai găsim. Că originea acestuia e a se căuta la rom. *stînă*, ne îndrumă nu numai aceaș noțiune ce reprezintă ambe cuvintele ci și teritoriul geografic ce 'l ocupă acest cuvînt de-oarece nu obvine decât numai în locurile învecinate cu români; din limba veche un singur dat avem în Nyelvszótár și acela încă e luat dela Apáczai Cseri János care fu ardelean.

Esztena format din *stînă* ajunsă ear' la români în forma: *estenă* (Lex. Bud.; Alexi: Magyar elemek az oláh nyelven 112.)

Faszolya (ett. Brașov. com. Hétfalu XVI. 478. XXI. 478; *fuszolya*. Hossz-falu ett. Brașov. Nyr. III. 326.) — rom. *fasolă*, *fasole* v. lat. *phaseolus*; ital. *fagiolo* *fagiulo*; cat. *fasol*, span. v. *faseolo*, prov.

faisol; fr. *faséole*; grec nou *φασόλι* *φασόλι*. Afară de locul pre unde e lătit, vocala finală încă ne arată originea română a cuvîntului. Cuvîntul obvine și la slavi: usl. *bazulj*, bulg. *fasul*; sîrb. *pasulj*; boh. *fasol*, *fazol*; polon. *fasola*; do aici avem. cuv. *paszuly*. Forma *fuszuly* comunicată din ett. Ciongrad (Nyr. VI. 373.) e probabil îpumut mai proaspăt din limba sîrbă. Diminutivele vorbelor împrumutate dela români *faszolya*, *fuszolya*, *faszolyka* *faszujka*, *faszulyka*, *fuszujka*, *fuszulyka*; toate is din Ardeal (vezi dicționarul meu dialectic.)

Fataró, pataró: 1. un animal de genul masculin (bărbat, cocoș) care dela naștere nu are putere de a produce concepere, hermafrodit (Sécuime. Györffy Iván (Marosszék Vadr. 512 a. ett. Udvarhely Kis Mihály); 2. *fataró*: prost, slab, onanist, (Sécuime Nyr. I. 135.) — rom. *fătă-lău*: hermaphrodite, androgyne; der zwitter. (Cihac, Barcian.) Acesta-i derivat dela cuv. *făt* «garçon fils» (= lat. *fetus*); faire, des petits, mettre bas; junge werfen; *făta* (*fată*): fille; mädchen; etc. (Cihac.)

Fattyú: rom *făt*: «garçon fils.» Alexi îl arată ca derivațiunea formei vechi **fātu* (Nyr. XVI 128.)

Ficsór, ficsúr (*fiesor*, *ficsur*) 1. puer walachicus, wallachischer bursche (Ny. Szót. Sécuime Tsz. 274. a; Marosszék lângă Nyárád, Vadr. 350); 2. vasul cu care ia vama morariul (lângă Tisza Nyr. III 238; Palocság Nyr. XXII. 34: ett. Zemplin Szürnyeg Nyr. X. 325); 3. cismă pentru copii, (Debreczen Nyr. XII). 432; ett. Nógrád Fabó András 1840); v. «Csukaorru ficsórus esizma» (Vesprim. J. Erdélyi Népd. és mondák II. 227.) — rom. *fecsior* (= lat. *fetiolus*): garçon, fils, adolescent, jeune homme, puceau, domestique mâle; knabe, jüngling, junggeselle, bursche, diener (Cihac, Barcian) obvine și în forma *ficior* în limba poporului (Edelspacher numai aceasta o aminteste Nyk. XII 100.) Cu privire la noțiunea 2. v. cuv. *fickó* și *finak* cari încă însemnează: «adolescentulus» și afară de aceea și: «vas de vămuit.» Noțiunea de sub 3. se poate prea ușor explica din espresiuca:

ficsoros-esizma sau *ficsór-esizma* (cismă ficioarească — cismă de ficior-) Ulterior am observat, că originea română a cuv. *ficsor*, *ficsír* a tractat-o încă Szarvas la pag. 126—129 din tom. XVII. a Nyr.-ului. V. încă poezia lui Szarvas intitulată «Égy nyomon járok» în fasciculul din Septembrie în-ainte de a cărui apărere partea aceasta a lucrării mele fu deja gata.

Fircál (Săcuime Kiss Mihály; Treiscaune Mny. VI. 326; Ludovic Erdélyi; Iván Györffy) — rom. *firtă*-(esc) : frătiller; *firtă* : personne légère, das kleine bewegliche Ding (Cihac, Barcian.)

Firogond (*fülgont*, *firógont*, *firogont*, *firógond*, *firokont* (Săcuime Tsz.; Kiss Mihály; ett. Treiscaune Vadr.; ett. Treiscaune Uzon Ludv. Erdélyi) lucru curăit. *Firókontra* (*firógontra*) *dolgozik* : a isprăvi lucru cruit, care trebuie isprăvit în anumit timp (ett. Treiscaune Nyr. IX. 34; ett. Treiscaune e. Uzon Lud. Erdélyi.) *Ugy dolgozik mintha firógontra vettek* (= *vetették*) *volna* — se zice despre cel ce lucră cu sporiu. (Uzon ett. Treiscaune Ludv. Erdélyi.)

George Inceze (Nyr. IX. 34.) expresiunea *firókontra dolgozik* (lucra pre curăite) o explică cu : «főre kontyra dolgozik» (lucra, n ruptul capului.) Așa se vede avu dinaintea sa expresiunea «nyakra-főre» și aceea îi dădu impuls la explicarea de sus, care fără de a argumenta eo ipso nu e de acceptat.

Dupăcum vedem din exemplele sus citate expresiunea *firogond* (-ra) și variațiunile aceleia is tot-dea-una în legătură cu ceva activitate; drept aceea doar nu rătăcese atunci când scrutând originea cuvîntului pornesc din expresiunea : *firogondra dolgozik*. Un ascultător al meu din Ardeal (Ludovic Erdélyi) așa 'mi explică aceasta : «isprăvește cutare lucru muncind cu punctuositate și sirguintă fără hesitare după porunca și ordinul primit; tot el mi-a comunicat următoarea explicare a lor doauă femei din cuvînt în cuvînt : «*firogontra dolgozik* însemnează, că ori vrea cineva ori nu în atâta și atâta vreme trebuie să 'l isprăvească» — și :

când zic că aceasta trebuie isprăvită, îi zic : *firogont*» Din aceste se vede că înțelesul l'am putea explica cam așa : «lucra fără șovăire, fără hesitare, fără gândire.» Dacă comparăm acum cu asta expresiunea «*esze nélkül dolgozik* (grăbește, fuge, dă năvală etc.)» nu va fi lucru de mirare dacă originea cuvîntului *firogond* o voi cerea în expresiunea rom. : «*fără gând*» = *gondolkozás nélkül*» *Fără* : «sans; ohne» = lat. *foras*; *gînd* : «pensée, idée; gedanke, sinn; cogitatio, cogitatus etc.» (Cihac, Barcian, Lex. Bud.) după cum ne arată Cihac, Paul Hunfalvy și George Alexi nu însămnă altceva decât cuv. unguresc *gond*. Derivațiunea-i verbală : *gîndesc* «penser, méditer, délibérer; denken; cogito, meditor» (în codicele voronețian și cu noțiunea de «hesitare.») Astfel vorba *gînd* împrumutată românilor, o-am reluat în l. sēcuiilor în cuvîntul *firogond*. Acesta la 'nceput în aceasta formă s'er vi ca explicarea cuv. «*dolgozik*» până-când însemnătatea-i originală («*gondolkozás pélkül*») și cu aceea și originea s'a mestecat în conștiința limbei populare. Când acest amestec se 'ntimplă, vorba *firogond* luă așa formă în care adverbiele de regulă ni-s'e presintă sau se alipi la capetu-i terminațiunea. Tot aceea se 'ntimplă și cu esta, ca cu celelalte adverbie luate din streini, d. e. cu cuv. *rédom*, care încă în limba slavă ca originală, înseamnă : «în rînd, pe rînd» dar în l. maghiară cu sufixul -ba : *rédomba* (prelângă Drava Nyr. VI. 43. VII. 232. XVI. 573; v. explicările lui Gavr. Szarvas; Nyr. VI. 106.) Cuvîntul *firogond* urmă analogia cuvintelor terminate în -ra d. e. *módra*, *módjára*, *formára*, *jobb-bal kézre*, *tempóra* (tempósan d. e. «Siess egy kicsit, ne olyan tempóra» (Szkl. Nyr. II. 39), *találomra*, *bizonyára* etc. (v. Sig. Simonyi A magy. határozók I. 177.) Că chiar -ra fu sufix și nu altul doară și aceea împrejurare influență, că cuvîntul *firogondra* nu defi e numai modul lucrării ei și înțelesul timpului ca, atare, spre ce de regulă se usitează sufixul -ra d. e. *délre*, *estére*, *holnapra*.

Din propusețiunea «*firogondra dolgozik*» ușor putem explica și celelalte apli-

cări ale cuvîntului. Care lucră iute acela îl numim «*firogond.*»

Astfel avem cuvînt cu noțiunea «*croit*» prefacut prin maghiarizare și abstracțiune din esprosiunea «*fără gînd.*»

Francu: morbus gallicus, elephantiasis, lues venerea; syphilis, venerische krankheit (Ny. Szótár) — rom. **franțu* (ma: *frant*); t. a. (Ni-l arată Ion Steuer; Nyr. XVIII. 179. 225.) *Francu* atunci trecu în limba noastră, când în română mai era încă *u* (*u*) final. Acesta cu timpul s'au perdu și cuvîntul luă forma *franț* în română, și azi și maghiarul ardeleni numesc aceasta boală: *franc* (*faranc*). În alt loc acest cuvînt trăește în forma: *frânca* (*ferânca.*) (din colo de Dunăre Mny. V. 98.; att. Vesprim Gabr. Fabián 1839; Kis-Kun-Halas Nyr. XIV. 423; Baja Iosif Bayer) care formă e luată probabil din forma germăna (*franze.*)

Furtina: fortună (Tatragott Brașov Nyr. II. 476; Bucovina Nyr. VI. 142.) *furcináz*: cade ploaie cu omăt (Evdővidék Nyr. VIII. 142.) — rom. *furtună*: tempête, sturm, sturmwind, ungewitter (Cihac, Bărcian.) Edelspacher citează și forma *furtină* care este învederat o variațiune dialectică (Nyr. XII. 100.) În cuvîntul român îndată ni-s'au presintă latinescul *fortuna* dar Edelspacher totuși rătăcește când le împreună pre ambele cu: =. Cuvintele *furtună*, *furtină* nu aparțin tesaurului original al limbii române ci s'au împrumutate dela streini. Aceasta o putem deduce din însemnarea acelor. Originalitatea sa e dubie și din cauza că noțiunea cuvîntului latin «*ursită*, *noroc*» în română nu o aflăm nicăieri; aici cuvîntul numai «*fortună*» notează. (Cuvîntului «*fortuna*» (*noroc*) luat de neologii români, nu-i e cunoscut în limba poporului.) Dar aceasta încă nu e dovadă contra originalității sale, căci nenumerate exemple ni arată că sunt cuvinte a căror noțiune originală s'au dat uitării și au rămas numai cu aceea mai târziu luată. Nici împrejurarea, că latinul clasic «*fortuna*» nu are nicăieri însemnarea: «*furtună*, *vifor*» nu ne dovedește apriat, că cuvîntul respectiv nu ar fi original de-oare-ce aceasta noțiune s'ar fi putut desvolta, precum s'au

și desvoltat în latina-media în care *fortuna* obvine și în înțelesul: «*maris tempestas*» (v. Du Cange: Gloss.), din carea apoi s'au făcu generalul «*furtună*, *vifor*»; aceasta însemnare o aflăm și în l. albană (*fortună*) greacă-noauă (*φουρτουνά*), turcă, slovenă n. și sîrbă (*fortuna*) cari toate s'au pot reduce la ital. *fortuna* (v. *correre fortuna* «*courir fortune* sur mer, et de là: subir une tempête» Cihac) v. încă ital. span. «*fortunoso.*» Italianul «*correre fortuna*» ne esplică cum s'au putut forma din «*noroc*» — «*fortună*, *vifor-de-mare*»; dar aceasta transformare nu putu avea loc decât în limba poporului maritim. După ce românii nice odată nu au fost mărinari, cuvîntul, «*furtună* (*furtină*)» după înțeles îl putem considera ca luat dela străini.

Furkoly (Tatragott Brașov Nyr. II. 476.) — rom. *furcuiu*: grande fourche; mistgabel (Cihac, Bărcian), format din cuvîntul, «*furcă*» (= lat. *furca.*)

Futos, futosik: (ett. Beregh c. Beregh-Rákos și tinut. Papp Károly; Sécuime Tsz.; Kiss Mihály; ett. Treiscaune Tsz.; ett. Brașov Hétfalu, Zajzon Nyr. III. 224.) *futkoshatnék* (s'ar goni) a *tehén* (vaca) (Sécuime Nyr. XIV. 47.) *meg-futosik*, *meg-futósik* (Sécuime Tsz. Nyr. VIII. XIV. 47; Kiss Mihály; Erdővidék, Olasztelek Nyr. XV. 428. George Inceze la pag. 461. tom. VIII. din Nyr. face observarea că și în l. rom. e *futusz.* (? Red.) Dar rom. *fut* (— lat. *futuo*) chiar nimică nu are a face cu magh. *futos*, *futos-ik*. Ultimul este frecuentativul ungurescului *fut* (*fugio*, *curro*) cu noțiunea: «*fugărește.*» D. c. *meg-fut. a tehén: bika után jár* (Ardeal. Kassai I. Szókönyv II. 230); germ. *läufisch*; sved. *löpa*; «*laufen*» și «*läufisch sein, in der brunst sein*»; finn. *juokse* — *fut*, și (dial.) «*üzekedhetnék*»; *juoksu* «*futás*» și *on juoksilla, juoksullansa, juuksuillanso*, «*üzekedhetnék, üzekedik, párosodik*» etc.)

Fuzsitos (Ardeal Iosif Szinnyei: *fuzsitus* ett. Sălăgiu Nyr. VII. 381.) — rom. *fugit*, particiipiul verbului *fug* (= lat. *fugio*) cu formațiune continuativă maghiară (*fuzsitos* > *fuzsitus* ca *piritos* > *piritus* Nyr. V. 269. X. 382. XV. 65. XVIII. 574.) Cu privire la înțeles v. *futó-bolond*.

DIN POESIILE LUI ALESANDRU PETŐFI.

1. *Oare visăz . . . ?*

Oare visăz
Sau chiar în faptă vëz ?
Și cea ce vëd
Fetișă-i sau înger ?

Fată fie
Sau chiar înger, de e
Tot un'ar fi
Numai de m'ar iubi !

2. *Nefericit fui . . .*

Nefericit fui eu
Decând venii pre lume;
Dar nu mă doare rău
Căci nu-i după merite.

Nefericit voiu fi
Pân' ce 'n mormint voiu merge,
Dar nu mă doare rău
Fiindcă nu-i departe.

Înzădar 'mi spuneți,
Eu sîngur vë pot spune:
Zarea 'mi slabei vieți
Nu preste mult apune.

3. *Mort în viață.*

Aurora când apare
Pentru mine nu răsare,
Eară dacă vine eară
Pre mine nu m' alterează.

Și ca toamna pe 'nsărate
Când suri neguri is lăsate

E de 'nchis a mea inimă
În o rea monotoniă.

Prietin bun, dușmane mare,
Între noi nu-i supărare;
Drag nu mai am nici pre unul,
Mania sbură ca fumul.

Bucurie, supărare,
La mine nu 's de aflare,
Toate dorințele mele
Le 'ngropai — o vai, de ele.

Dintr' a mele multe poște
Sîngur una 'm mai rămase
Că: s'ajung cât mai în grabă
Colo sub glia cu earbă.

4. *Viață-moarte.*

Ferice a fost acela
A cărui soarte fu
A trăi-pentr'o fată
— Și vin de-ajuns beu, —
Și a muri pentru «țară»
Zic zău: ferice fu.

5. *Prima 'mi rolă.*

Eacă 's teatralist
Rola primă primii,
Și pentru prima dată
Să rid, silit eu fui.

Eu am și ris în rolă
Din inimă — chiar — vrînd,
Căci în east' carieră
Destul o să și plîng.

6. În pustie.

Noaptea domnea preste pădure,
Calea mergea în șerpuire
Pașii mei rari, suna fără țintă,
Cine 'mi va fi călăuz încă?

Pre ceriu, e drept, lucesc de-asupra
Stele de-ajuns, va fi acoalea
Spre scopul meu: conducătoare,
Ca să mă 'ncred în focu-i. mare?

Ochiul cu foc a fetișoarei
E mai aprins decât a stelei;
Și totuși eu, care-i crezusēm
Oh, prea amar, mă înșelasēm!

7. Fug și umblă mulți prin pădurea verde...

Fug și umblă mulți prin pădurea
[verde
Soarele e chiar în spre asfințire,
Raza-i ultimă, rose colorează
Pre cel vîrf de deal, pre cea
[creangă verde.

Dară ei cu toți în voia cea mare
Nu sē bucurau de cea murmurare
A-lor doi porumbi, cari dau espi-
[mare
Bucuriei lor, și rarei fericire.

Și eu fug s'alerg, prin pădurea verde,
Bucurie sîmt în mândra murgire
Ș' ultima-i rază, roșiu colorată
Cu verzile crengi, gingaș cum sē
[joacă.

Numai de n'ar fi, ah, cea murmurare
A celor porumbi, căci mi-e supărare
Păreche a-i vedea, și să plîng în vine
Soartea 'mi sîngurea, ce ortan mă face.

8. Oare ce curge colo pre câmpie...

Oare-ce curge, colo pre câmpie?
Apa, ca cristalul, a unui pērau!
Dar pre cea dalb' a «māndrei»
[mele față?
Lacrimi, ca valul, pārerii de rēu!

Curgă pēraul, din a sale spume
În câmpia verde «rosă» rēsare;
Dar lacrima ta — copilă — de
[curge
Îți duce din față-ți frumoasēle rosē.

9. Bucatele îs coapte...

Bucatele îs coapte
Zilele 's mai calde,
Luni în zori de ziuă
Merg la arătură.
Ș'amorul sē coace
La inima 'mi ferbinte
Fii «tu» arătoarea
O scumpa, — draga mea.

10. Cântă la înmormîntare...

Cântă, la înmormîntare
Ori pre cine îngroapă?
Ori cine-i, e mai feric
Căci scăpat-a de robie.

Îl conduc chiar sub fereastră
Pentru el mulți lacrimi varsă;
De ce nu mă duc pre mine,
Cel puțin n'ar plînge nime!

Trad. I. C. Pap.

11. Florile.

Trec încet peste câmpie
Unde flori prin ierburi cresc,
Floricele, flori frumoase
Pe voi eu cât vă iubesc!
Când vă ved par' că fetiță
Privesc cu-'n sîn plin de amor.
P'al meu mormânt după moarte
Să 'mi sădiți tot flori cu dor,

Mă adapostesc lângă floare
Și-i șoptesc neconținut,
Și 'n dragostea mea cea dulce
O 'ntreb: sum de ea iubit?
Ea tace, dar mie-mi pare
Că pricepe al meu amor.
P'al meu mormânt după moarte
Să 'mi sădiți tot flori cu dor.

Și profumul cine știe
Nu e a floarei cuvânt,
Numai cât că sufletește
N'o pricepem pre pământ;
Nu căci corpul amiroasă,
— Tainici vorbe se streacor.
P'al meu mormânt după moarte.
Să 'mi sădiți tot flori cu dor.

Da, parfumul e cuvântul
Floarei, e al ei scump graiu;
Dacă voi pluti din lume
P'e al nemuririi plaiu:
De acolo voi auzi eu
Glasul ei jeluitor, ..
P'al meu mormânt după moarte
Să 'mi sădiți tot flori cu dor.

Parfum dulce, graiu de floare,
L'al meu leagăn vei cânta,
Și l'atale dragi acorduri
Eu încet voi dormita, —
Pân' la alta primăvară

Visul fi 'mi va tot ușor...
Pe-al meu mormânt după moarte
Să 'mi sădiți tot flori cu dor.

12. Omul.

Nu-i mai ridicul zău, ca și omu 'n
[lume,
Ce fălos trăiește aici pre pământ,
Joc îș bate el de toate cu a sa gură,
Înălțându-și nasul pân' la ceriul sânt;
Bolta azurie că o grapă gândești...
Îngânfat om oare cu ce te trufești?

Ce sboară mai iute ca și o clipire?
Viața ta trece — crede-mi omul
meu, —

Ca tîmpul ce vine și ear grabnic
[pere;
Abia că-ți vîzuse el leagănul tîu,
Eat' lângă coștiugul trist că te tre-
[zești...

Îngânfat om oare cu ce te trufești?

Și într'o clipită ce-ai lucrat en
[spune-mi?

Staturi și popoare tu ai cucerit?
Sub jug capul numai cei mișei îș
[pleacă,

Și atare domnire e lucru mărit?
Ba e o rușine așa de vorbești...
Îngânfat om oare cu ce te trufești?

Și dacă prin glorii câștigași renume?
În groapă cu tine acuși s'a sfîrși,
Sau poate că și-apoi ca și-un fi-
[del căne

Căți-va seculi mici te va mai în-
[soți...

Peri-va făr' hrană și el ori ce tru-
[dești!

Îngânfat om oare cu ce te trufești?

Al tău nimb  i nume să rem n !
 [unde?
 C nd  i al tău popul să va năpusti...
 Chiar și țara 'n care e a ta națiune

Fost'a ocean  i car  va mai fi.
 S'or nimici toate ce numai privești...
  ng nfat om oare cu ce te trufești?

Trad. de A. Pituc.

COROANĂ PENTRU IUBIRE.

(De Maurițiu Jókai.)

(Fine.)

Cavalerii nopții întru aceea  ncunur nd sania ce mergea înainte lor au ajuns sub fortăreața Târnavei prin văi  i d mburi pline de omăt. Fereasta fortăreței din-spre sud era iluminată ear în fereasta turnului sud-vestic ardeau doau  luminări.

«S mnel e dat!» zisă Andrei c tr  st p nul său.

«Să-ne coborim jos de pre cai» zisă t n rul domn sărind cu ușurint  din șea  i d nd fr nele 'n mână s rvitoriului «tu te du în cel d' nt i f g d u  i te încălzește. Preste o oară să fii car aici.»

Zic nd aceste grăbi repede spre turn. Șanțul era înghețat  i aș  îl trecu cu ușurint  la un p lant care sărindu' l fu în ușă turnului unde tr bui să să urce pre p rcanc ca să poată ajunge în ușă de-oare-ce treptele de piatră erau ruinate.

Din depărtare să auzea c rțitul saniei.

«Bine-ai sosit domnișorul!» zisă un ton șoptitor  i Magdalena — căci ea era — lu ndu' l de mână îl condusă la chilia unde ardeau cele doau  luminări.

 n chilie ardea un foc bun şi lumina mulțimea obiectelor cari nu aveau nice un scop  i erau cu droaia aranjate în chilia cari le  i stă bine în chiliile muerești.

«Iai! dle cavaler» începu Magdalena «acuma numai nu  nt rzia, ei  ea pre domnișoara, căci nice în biserică nu are curaj fără de dta!»

«Bine zici Magdalen !» răspunsă cavalerul suriz nd «fără aceea nu at rn  numai dola mine.»

«Bine, dar unde cumpărătorul e aș  de bun ca vinzătorul, acolo-i gata t rgul.»

Cavalerul  i pusă 'n m n  un galbin, dar' ea 'l dădu  nd rept.

«Ce g ndești dta! Mie un galbin? Dta ești om s rac  i-or tr bui banii la nuntă nu-i prăda aș .»

«Aș  zău!» zisă cavalerul « s s rac drept ai.»

 n minutul acesta să  nv rți cheia în zar, cavalerul sărind repede deschide ușă, văzu pre Ileana cu fața str lucind  de bucurie  i fericire.

Ambi amoris ți fiind eu zile mai înainte învățară cuvintele ce o să le vorbească la  nt lnire; chiar pentru aceea poate nu putură scoate nice barem vr'un cuv nt, tac nd să 'nbrațis r   i tot ce-ș  putură unul altuia fu un sărut lung  i plin de dragoste.

« s m nioas  pre tine,» zisă Ileana «căci vii la mine ca t lharii pre fereastă atunci c nd ușă încă stă deschisă înainte ta.»

«Pre ușă n'aș putea veni  onuț  Tatăl tău de sigur m'ar opri.»

«Vezi tu» zisă Ileana cu un suris amăgitor «cu  s mai cu curaj dec t tine, tu nu ai avut cutezanța a'mi-c ere mână dela tata, cu însă am făcut'o în locul tău şi nice nu am c p tat răspuns negativ.»

Cavalerul de-odată deveni serios.

«Cum? I-ai spus totul?»

« nt lnirea. Celălalte le-a g cit el s ngur. Eu i-am spus că ești s rac, el m'a ris, m'a adiat, m'a sărutat şi 'mi zisă că  i

Kendefi e sărac dar totuș a căpătat pro lelea!»

«Asta n'ai făcut'o bine. Ce ți-oi spune nu-i pricepe dar crede-mă e drept. Nici tatăl tău, nice celelalte rudeni nu vor voi a mi-te da mie de nevastă îndată ce mă vor cunoaște din anumite cauză la cari nice poartă vina ei, nici eu!»

«Nu știu cari ar putea fi cauzele acele? Că ești sărac, aceea o știu deja; dacă familiile nu traese bine la olaltă, le-oi împăca eu; de ești de altă lege te-oi aduce eu la a mea; familia mea nu produce oameni așa de crudeli cum cugeți tu. Înima buna a Bethleneștilor este pretutindeni cunoscută atât în cercul familiei cât și în afacerile țerei.»

«Știu. Dar este o împrejurare care tu nu o cunoști și care pune stavilă între amorul meu și înima ta. Bethleneștii se vor opune până la cel din urmă ca eu să-ți fiu bărbat, ceea ce dacă s'ar întâmpla cu bucurie m'ar stringe 'n braț.»

«Nu știu ce zici. Nu te pricep!»

«Nici nu mă pricepe ci mă crede numai. Fericirea noastră atârnă singur dela aceea, că poți-te de-ajuns încrede 'n mine, și face vei ceea ce-ți voi zice eu? M'am înțeles cu preotul satului vecin și el în acel minut e gata a ne cununa în care vom merge la el. Voești să vii cu mine?»

«Cum? Să fug fără știrea tati?»

«Dar cu mine! Sub scutul caracterului meu de cavalier. A mă jura, nu am datină, dară îți dau cuvântul de onoare că până 'mi vei fi soție te voi păzi, și dacă 'mi vei fi odată, îți voi câștiga stimate tuturor și binecuvântarea părintelui tău!»

Ileana părea a șovăi. În acest moment sări ușa de-a lături și pre pragul ei apărură Grig. Bethlen cu sabia scoasă în mână. Ileană țipând foarte, se aruncă la sinul tatălui ei iar de acolo lungea la picioare cuprinzându-i genunchii.

Grigore Bethlen abia putu zice un cuvânt. Cavalierul stătea cu spatele către cuptor și-și acopere fața cu mâinile.

«Băiete!» strigă Grigore «de-a stînga ai sabie încinsă. scoate-o afară pui de easta și coia, căci te despice în patru.»

La aceste vorbe cavalierul își luă mâna jos și privi maiestos în fața lui Bethlen.

Bătrînul momentan s'a schimbat, mânia sa lupta cu uimirea, deveni la moment serios, plecând ochii în jos și depusă sa bia lângă perete și mărâind lung »hm-hm-hm« se 'nturnă necăjit către Magdalena strigându-i: «Du 'ți domnișoara de aicea!»

Ileana spăriindu-se mai tare de seriozitatea decât de mânia tată-său, cuprinzându-i genunchii îl rugă:

«Doar' tu ai zis: că nu te vei mânia pre acela pre care 'l iubesc fie și sărac.»

«Sărac?» zisă bătrînul în ton sarcastic «Ce e drept nu are decât întreagă țara Ardealului. Do nu mă 'nșel magnificența sa principele Mihail Apafi?»

«Da, eu sum, și dacă nu ai nimic în contră: bărbatul ficci tale pre care mă prind că voi ferici-o!»

«O tată!» strigă Ileana sărutându-i mâna.

«Mergi în chilia ta. Aicea nu mai e vorbă de tine ci de țara Ardealului» și luând-o de braț o condusă în altă chilie apoi întorcându-se încuie ușa și începu:

«Magnifice dle! Multe așa ave a'ți spune dacă mi-ar fi permis a ocări pre oaspe în casa mea, deși nu ai venit pre ușa ci pe fereastră; dar atâta totuș îți spun că mai bine au fi lăsat să 'mi sfițice copila ursul decât o-ai nimicit magnificența ta. Căci aceea, că nu-ți va fi nevastă; ți-o garantez!»

«Și pentru-ce?»

«Mă rog cu supunere nu glumi în minutul de față magnifice domnule! Eu is om bătrîn, mai am încă minte atâta cât să mă poarte, apoi prea bine știm cu toții, că tronul îți depinde dela căsătorie. În câteva luni ești maioren și fidanțata desemnată magnificenței tale ficea Marchivului de Brandenburg încă a crescut. Că fericit vei fi cu ea? nu cearecă nime, dar că vei fi principe, aceea o știm cu toții. Dară dacă te vei căsători cu ficea unui nobil, cum is nobil bună-oară și eu, așa să-mi ajute Dzeu, ți-ai aruncat coroana princiară tocmă sub pat»

»Nu mă doare capul!»

«Dar mă doare pre mino și întreagă țara! Magnificiența ta ești numai un om, cu încă, noi putem trăi, putem muri este tot una, dar aici o vorbă acum de soartea Ardealului și noi nu putem concede, ca o țară să peară de dragul amorului magnificienței tale! Dacă nu ajungi pro tron, până-i lumea nu o mai fi aicea ungurul domn. Duto și fii aceea ce au de eis sfatul țerei. Inima ficei mele poate crepa, a mea încă alătura cu a ei, nevasta magnificienței tale cu toate aceste nu o fi căci soartea Ardealului stă mai pre sus de cât toate aceste. Magnificiența ta mi-ai prostituat casa; — inimicii mei vor știrici-o aceasta; — numele ei e perdut; dar de nevastă tot nu o vei căpăta căci soartea Ardealului e mai mult decât onoarea mea. . . . Tătăl magnificienței tale a tăiat capul multor nobili maghiari de omenie, ești urmașul numelui aceluia, vei fi și credo al setei de sânge a lui; știu bino că cât ce vei ajunge de principe cu voi fi primul judecat la moarte, cu toate aceste te voi astringe ca să fii principele Ardealului, căci capul meu nu plătește nimic acolo unde e vorbă de soartea Ardealului. Și acum Dzeu îți ajute magnifice domnule!»

Zicând aceste, punându-și pre cap chiar întors cușma de casă ce o ținu în mână cu năcas visibil porni spre ușă întorcând spatele principelui carele cu mâinile înercușate ploat, mut, privea în flacăra focului din cuptor.

«Încă una domnule!» zisă Grigore din ușă «Ce ți-am spus toate 's lucruri serioasă bine cumpănite și nestrēmutable, și ce am zis stă; drept aceea dacă magnificiența ta nu voești ca să 'mi închid copila dinainte-vă ca pre cutare călugăriță, ca om nobil ține-ț de dătorie cavalerescă a nu te mai apropia de dinsa în veci!»

Principele se depărtă supărat din turn. Grigore închisă ușa, luă cheia la sine și se 'ntoarsă la oaspeți.

«Beți numai mai departe, nu a fost nimic, chiar nimic» zisă intrând între ei și opintindu-se a arăta voe bună »o glumă

cam proastă, era să mor de ris. Ha ha ha! Un inas o păți cu Magdalena, ha ha ha, la dracu!»

Însă cupa ce-o ținea în mână atât de puternic o strinsă, că eșindu-și din formă vinul se vërșa pro jos din dinsa.

«Ah! draci boți!» strigă aruncând cupa 'n părote «la ce m'oi proface, căci ori care poate vedea din față 'm că-s desonorat»

«Cum? Ce s'a întâmplat?» întrebară oaspeții.

«Ceva băiețan avu cutozarea a lega pretiniă cu ficia mea» începu a-o întoarce domnul Grigore «dar i-am arătat ușa nu a lipsit mult să-l arunc afară pro acolo pre unde a venit.»

«Ah! dacă a făcut-o de poveste» zisă popa «mai bine ar fi trebuit constrins să o ieie de nevastă.»

«Da, mi-oi da fata unui adus de apă așadară?» se prefăcu Grigore «ba eu nu!»

«Dar mai înainte altcum povestea dta aici, ziceai că nu cerci avere, rang și nu știu ce, numai să-i placă copilei?»

Capul lui Grigore ferbea, ochii aruncău schintei, cupa o aruncăse căci poate făcea ceva comedie; popa poate ar mai fi vorbit dar Grigore întru atât bātu cu pumnul în masă de par că trăsni și mai mult urlând decât vorbind zis:

«Aceea a trecut atunci! Eu știu ce vorbesc! Dăm dta mie pace!»

Atunci sări Mihail Bethlon și cuprinzindu'l il pusă pre scaun șoptindu-i: «Dăi pace noi știm deja totul principele ți-a făcut visita!»

«Dar i-am dat drumul! strigă într'un ton nădușit.

«Ești patriot cum se cade» zisă Bánffy dându-i mâna.

«Aceasta nu o vom concede până-i lumea» zisă Mihail Bethlen și cei trei bărbați se uitau unul la altul cu ochii scâlțați în lacrimi, până când preotul nu putea pricepe unde zace patriotismul atunci când cineva nu vrea să-și mărite fata după cel ce i drag.

Tătarii.

Oaspeții lui Bethlen potrecură încă câteva zile în fortăreața Târnavei ear consiliul familiar adusă concludusul că va fi mai bine a duce pre Ileana — până va uita pre principe — în Oradea-Mare la o rudenie a ei și în o bună dimineată și porni cu toată familia încărcăți pre mai multe sănii. Dl. Grigore cu părintele Gernyeszeghi în o sanic, în a doaua Ileana și Magdalena, în a treia Bethlen și Mihai Bánffy. Până 'n Beclean au mers bine, dar aicea întru atâta erau de acoperite drumurile cu nea, încât din Valea Sasului nu mai putură răsbi până nu va face poporul din comună drum prin sufăturile cele grozave de nea din care casă fură nevoiți a mânca în sat.

Spre norocul lor Andrei, tata Magdalenei, chiar în satul acela ședea fiind pre concediu dela principe și așa avură cel puțin unde dormi întocmindu-se care cum știu mai bine. Cucierii în ocol, Andrei și Magdalena în culină, domnii în chilia cea mare, car Ileana în chiliuța cea mică.

Era noaptea târziu, toți dormitorii horăeau în diferite octave, când deodată răsună un strigăt cumplit în sat; cai alergători conturbară liniștea nopții, ear la lumina caselor aprinsă apăreau nenumărate figuri străine urlătoare pre cai iuți în veșminte străine.

«Tătarii, tătarii!» răsuna din gura poporului sculat din somn. Figurile negre, cu capul în dungi, cu gura lată, cari păreau cusuți cu cue pre calul pre carea ședeau, năvălesc în curți aruncă foc pre casă, leagă în funii pre cei ce voeau să scape, și ucideau pre cei ce se opuneau. Plânsăt de femei, strigăte de agonie, sudalme se mestecau în sgomotul ce creștea mereu din care numai din când în când resuna clopotul tras într'o ureche.

Bethleneștii săriră picioare; și abea putură să se destrănească din somn și ferestile deja erau ocupate de tătari, servitorii cari erau pre afară, îi ucisă ear ușa târnațului începeau a-o hurduca.

«Vedeți!» strigă popa «pedcapsa lui

Dzeu pentrucă nu ai vrut a-ți mărita fata după acela care-i placo ci ai voit a-o ascunde din 'naintea lui, acum ți-or lua-o păgânii»

«Nu grăi părinte! Ci te uită după ceva armă și hai cu noi la ușă ori te du și încurajază pre Ileana!»

Popa ascultă sfatul cel din urmă și intră în chilia Ilenei care de spaimă era mai ametită în pat: un tatar urit era de jumătate intrat pre ferestruică, dar părintele așa de bine 'l adia cu un scaun că numai de cât mersă acolo de unde veni, dar nu viu. În târnaț tătarii rupend ușa 3 au intrat în culină. Unul căpăta o lovitură sdravână dela badea Andrei așa că la moment căzu sub calul său propriu, dar ceialalți doi îi aruncară un laț în grumaz și începură a 'l scoate afară din culină. Magdalena sta și se uita, ca și cum ar fi un stan de piatra, dar vîzînd că încep a trage pre tată său pre jos, cu un strigat desperat sari în colțul culinei luă la mână o sêcure și atât de tare o aruncă 'n capul unui tatar că despiciându-i capul fără a geme ună casu la pământ. Celalalt tatar vezînd asta nu așteptă multe ci una doauă sari pre ușă afară, ear fata-i aruncă după el sêcurea plină de sânge. Andrei sculându-se îș aruncă lațul din gât iute îș pusă 'n cap coiful tatarului ucis și suindu-se tot pre calul aceluia, strigă cătră domni: «Apărați-vă numai domnilor, eu merg după ajutoriu!»

«Mergi dragul meu!» strigă domnul Grigore «ori te du la fortăreața mea, ori unde-i da mai aproape de banderiu patrioților noștrii și spune celor ce vor fi acolo că acela carea va mântui viața copilei mele îi capătă mâna!»

Andrei a auzit aceasta și în loc de a merge cătră Târnava se 'ndreptă cătră Blaj și trecend norocos printre tătari, cari vezîndu-i coiful credeau că-i de-a lor, nu îi făcură nimic și așa eși din sat norocos.

Domnii acasă îș întocmiră toate spre apărare; nu aveau ce o drept mai mult decât trei puști cu dinșii dar sabie fiecare avea. Feroasta chiliuței au baricadatu-o cu sicrie, și au pus de sentință

pre părinte și Magdalena ei s'au postat apoi la ferestile și ușa chiliei celei mari. Câte-odată pușeau, dacă careva dintre tătari vocea a arunca foc pre coperișul casei, atunci asediatorii fugeau, dar' alții veneau în locul lor.

În fine tătarii deteră foc caselor din vecini ca de acolo să iee foc casa lui Andrei. Paltinii și nucii răsădiți înaintea casei au apărut-o câțva timp de foc, dar în fine totuș luă foc și cât bați două, tot coperișul era flacări. Tătarii urlau de bucurie. Cei din casă își puneau încrederea 'n Dumnezeu. Andrei însă ținea vaci pre sama căror în ziua trecută a cumpărat nește tuleni cari fiind plini de omăt i-a întins pre podul casei ca să se uște. Aceștia au oprit focul de a străbate la grinzii și așa coperișul arsă întreg și celor din casă totuș nu li-să 'ntimplă nimic. La zarea focului veni un conducător de-a tătarilor, murdar, cu mustață ca de pisică, dar a cărui haine selipicioasă arătau că e conducătorul hoardei. Acesta strigă aspru cătră asediatori cari perdușeră mulți oameni fără a putea face ceva daună celor din casă. Luând un buzdugan mare de fer lovi pre tătari în spate îndemnându-i astfel spre mai mare curaj în urma căror lovituri tătarii începură a-să apropia de casă și cu ciocane începură a dărâma părății aceleia, deja făcură o gaură mare în părete așa că Gernyeszegi cu Ileana și Magdalena fură siliți a-să retrage în chilia cea mare.

Acum cu toții erau aicea. Mihail Banfi în urma unei lovituri de peatră zăcea amețit pre pământ. Nicolae Bethlen era lovit de o săgeată. Toate puștile erau golite singur a lui Grigore Bethlen era cu ultima pușcătură plină.

«Să ne recomandăm sufletele lui Dzeu fărtaților!» zise Gernyeszeghi «și apoi să ne apărăm bărlăteșto.» Zicând o scurtă rugăciune carea o repetară toți cei de față luă sabia lui Bánffy să pregăti cu ceialaltă de a sta față la luptă pe viață pe moarte luând în mijlocul lor pre Ileana cea aproape amotită și așteptând cu despărare pre asediatori a căror lovi-

turi puternice creșteau atât la ușe cât și la feresti pre fiecare minut.

De-odată căzu păretele dintre cele două feresti și oferi celor asediați o priveliște largă asupra asediatorilor. «Doamne ajută-ne» eselamară bărbații progătindu-să de bătaie, dar în acel minut răsună din depărtare o trâmbiță prea bine cunoscută și la spatele asediatorilor între fum, foc, flacări apăru flămura roșiu-galbînvinată a unui stindard treicolor carea părea a-să apropia

«Marire ție doamne! Vine ajutoriul!» strigă cu însuflețire popa car tătarii spărieți să 'ntoarsără cătră cei ce au venit.

Lupta fu scurtă, în câteva minute își făcu loc ceata voinică printre hoardele barbară și capurile tătarilor săreau ca toamna păpușii prin 'naintea sabiilor ascuțite ale vitejilor luptători.

În frunte comanda un cavaler sdraven a cărui coif lăsat și pre față era ornat cu două pene de vultur; el atât de repede știu a-și face loc cătră casa asediată că soții lui abea au fost în stare a-i urma. Adese-ori fu încunjurat de tătari dar el tăind 'n dreapta și stânga iară era liber.

«Ești brav copil, ori cine ai fi. Așa să-mi ajute Dzeu ești vrednic de mâna fiicei mele» strigă Bethlen «uite cum sboară sabia în mâna lui! unde dă odată cu sabia nu trébue să mai deie odată. Uite Ileana nu-i modru să nu-ți placă dacă 'l vei vedea.»

Ileana să uită spre cavaler și oarecum atinsă în fundul inimei sale, cuprinsă de un presimț nedescriptibil își pusă mâinile pre pept, îngenunchiă și privind la ceriu suspină, ear ceriul o ascultă și-i împlini dorința.

Învingătorul era acum lângă casă chiar când din cealaltă parte a stradei veni o noaună trupă de tătari.

Conducătorul cel cu musteața de mătă și cu capul în dungi, cu ochii și dinții rânjiți, cu cușma roșie, fugea ca un drac printre casele arzînde. Cavalerul să opri înaintea lui și prinzînd de scurt frinole calului îl sili să steie și să redică în încălecătoare ținându 'și sabia înaintea ochilor. Când fu aproape tătarul și 'și rē-

dică sabia strîmbă către capul lui, atunci cavalerul de-o dată se întinsu pe grumazul calului și îi aplică tîtarului de jos în sus o lovitură atât de strajnică încât sabia-i sări în dreapta cîr capul în stînga.

Ceialaltii tătari văzînd aceasta, ro pede își întore caii și lăsându-și acoalea prinsonerii și prada o ieu la sănătoasa dispărînd în întunerecul nopții.

«Destul de timpuriu sosim?» întrebă Andrei interesându-se mai mult de oaspeții decît de casa sa ruinată.

«Dzeu ne e mîntuitorul nostru» zisă părintele Gernyeszeghi depunând sabia ce avea în mână.

Cavalerul mîntuitor, scoborîndu-se de pre cal se apropie de grupa mîntuită.

«Te salut, cavaler brav!» zisă Grigore Bethlen întinzându-i mîna. «Eu în minutul acesta am pus jurămint sânt că acela care 'mi va mîntui copila, o va căpăta de nevastă fără a 'l întreba după avere, neam, și credință. Drept aceea ori cine ești, de nu ești înșurat și îți place propusul meu primește o la sinul tîu și împărtășește de iubirea ei așa, după cum o meriți.»

«Amin!» zisă cavalerul și își luă coiful de pre cap.

Toți de-odată l'au cunoscut.

Bărbați cutremurându-se, Ileana și

pînd și strigându-i convulsiv grumazul tînerului esclamară de-o dată:

«Mihail Apafi!»

* * *

Cîtova luni mai tîrziu își sîrbă principele cununia cu Ileana Bethlen în Blaj. Toți fruntașii țerei au fost de față, dar dintre cîți erau nico unul nu era cu voie, sîngur numai tînera pîreche era voioasă și fericită. Rudeniile mai de aproape umblau în coace și în colo par că erau la ceva înmormîntare. Din pompa uspețului se observa espresiunea supărată a fețelor.

Cînd principele luînd la mîna frumoasa-i mireasă și începă dansul, o parte dintre oaspeți spre a-le da onorea se redicară ear alții remasără șezînd.

«Pentru-ce nu dați și dvoastră cinstea cuvenită principelui, si nu vî scu-lați?» zisă Ștefan Apor tesaurariul de atunci al Ardealului către cei ce ședeau.

«A gătat maria sa cu domnia!» îi răspunsă dîrz dintre accia Ion Sároși.

* * *

Apafi trăi mult și foarte fericit cu frumoasa-i nevastă, — dar Ardealul în faptă nu a mai văzut altă înmormîntare de principe.

Traducător: I. C. Pap.

CHIUITURI.

1. Așa 'mi vine cînd și cînd...
[Duba.]
- Să mă bat cu toți de-arînd...
[Duba.]
- Și-'mi mai vine cîte-odată...
[Duba.]
- Să mă lupt cu lumea întregă...
[Duba.]
- Pentru țara ce 'mi dragă...
[Duba.]

2. Așa joacă 'n țara noastră...
[Duba.]
- Cu fetele Dumneavoastră...
[Duba.]
- Ș'-așa joacă pe la noi... Duba.
- Și 'nainte și 'napoi... Duba.
3. Tu ești ungur io 's român...
[Duba.]
- L'amîndoi niamțul stăpîn...
[Duba.]

- Haida Pișto să fim frați...
[Duba.]
- Să ne scuturăm de niamț, ...
[Duba.]
- Că niamțul e mare câne...
[Duba.]
- Și te 'nșelă și pre tine
Cum m'a înșelat pre mine...
[Duba.]
- Și tot face la urgie... Duba.
Pân ne ica dreapta moșic...
[Duba.]
4. Am văzut în lume multe... Duba.
Lucruri mari și mai mărunte...
[Duba.]
- Dar n'am văzt bibol urît...
[Duba.]
- Ca românul înemțit... Duba.
Nici bibolițe urîte... Duba.
Ca românile 'nmemțite... Duba.
5. Astăzi îi Luni mâne-¹ Mart...
[Duba.]
- Poimâne mă duc la Vaț...
La 'nchisoare ca tâlharu...
[Duba.]
- Pentr'o pipă ș'un amnariu... Duba.
Și cremene de-un crițariu...
[Duba.]
- Dar și astea le-am găsit...
[Duba.]
- În drumul dela Bocsig... Duba.
Lâng un tēju cu pipirig... Duba.
Cu trei iepe ș'un hărmig...
[Duba.]
- Cu hărtigul dădai roata... Duba.
Și luai hărgila toată... Duba.
6. Am o icapă pinte²noagă... Duba.
Ș'o nevastă slăbănoagă... Duba.
Icapa 'mi cu ciăcănău*)... Duba.
Nevasta cu nărav rău... Dupa.
7. Tribuna este ș'a fost... Duba.
Rușinea neamului nost... Duba.
Ea face — ca să zice una... Duba.
Face tocmai ca Șaguna... Duba.
Moare să ne bolunzască... Duba.
Cu pajura 'npărătească... Duba.
Pe banii românilor... Duba.
Face treaba nemților... Duba.
Ș'a umbla 'n cerșitorie. Duba.
Ea zice că-i vitejie... Duba.
Ear pe fugarii mișei... Duba.
Mi-ții face pui de lei... Duba.
Sărăcuț de mintea ei... Duba.
Ea-i la cap bozomonită... Duba.
La coadă cocoloșită... Duba.
Dênsa pare-a fi jurată
De Kossuth să ne desbată,
Cum era Șaguna — odată.
Și-a ne ținea buni berbeci
Pe sama celor din Beci.
Și d'acea al ei plîns... Duba.
La români stîrnește rîs... Duba.
Ear când crișcă 'n deșperare...
[Duba.]
- Io izbesc în hohot mare,
Că vîd că minte nu are...
[Duba.]
8. Zice Kossuth din Turin... [Duba.]
Nu m'așteptați că nu vin...
Că nu vreau să am de-aface...
[Duba.]
- Cu fricoși și papă-lapte
Și cu mâte pitulate... Duba.
Haida Kossuth și ne ieartă...
[Duba.]
- Că n'am fost la mintea 'ntreagă...
[Duba.]
- Că ne-am luat după neamțul...
[Duba.]
- Ș'am ajuns cu toți la dracul...
[Duba.]
- Haida Kossuth! Haida dragă...
[Duba.]

*) Csökönyös.

- Că te aşteaptă țara 'ntreagă...
[Duba.
- Haida Kossuth și nu plânge...
[Duba.
- Noi stăm buni că vei învinge...
[Duba.
9. Asta-i mândră zicătură... Duba.
Care-o iău fetele 'n gură... Duba.
Și ficiorii 'n călcătură... Duba.
10. Ardelean cu țintra sură...
[Duba.
Ziua bea și noaptea fură...
Ardelean cu țintra neagră...
[Duba.
Ziua bea noaptea se 'nbeată.
[Duba.
11. Toată lumea 'mi zice așa...
[Duba.
C'acuma-i perirea mea... Duba.
Toată lumea 'mi zice reu...
[Duba.
Zică-mi bine Dumnezeu...
[Duba.
Ș'apoi sufletului meu... Duba.

Fl. Bozgan.

1. Cătu-i pe Mureș în sus,
Fete ca la Cricău nu-s,
Că-s frumoase ochișele:
Ca să me iabesc cu ele.
2. Măică măiculeana mea,
De ți-o fost draga lumea,
La urît nu me'ndemna;
De ți-o fost, ba de ți-a fi,
La urît nu me sili;
Că urîtul nu-i pe-o zi,
Ci maică pân'oi trăi.

- Și urîtul n'are leac
Făr' două scânduri de brad
Și-o piatră mare la cap.
3. Lase-mă măicuță 'n pace,
Să trăesc cu cine 'mi place,
Lase-mă măicuță zău,
Să trăesc cu cin' vreu eu.
4. A mea muiere-i muiere,
Că la crișună nu prea mere,
Duce acasă câte-o fele,
Dacă-i gata iară mere.
5. Spune-mi bade spune-mi dragă!
Maica ta ce vină-mi bagă,
Ori sum mică, ori sum mare,
Au doară nu-s lucrătoare?
Măicuța nu-ți bagă vina,
Nici de mică nici de mare,
Nici că nu ești lucrătoare,
Că măicuța te ști bine,
Că puține sunt ca tine.
Și măicuța se tot roagă
Să crească frunzuța deasă.
Să te aduca noră 'n casă.
6. Tot de aceea mi-a fost frică,
Ca mi-a fi nevasta mică
Și de aceea n'am scăpat
Că micuța mi-am luat.
7. Hei leliță lelișoară
Sui în pod și du la moară,
Ucigă-te sfânta cruce
Sui în pod și nu-i ce duce.
8. Hei leliță Paraschivă
Spalăți iia cu leșie
Și obrazul cu săpon
Să nu-i fie badei somn.
9. Frunză verde frunzuliță
Te-ar știut dracul fetiță,

Că tu ești de măritat;
Că și eu te-aș fi luat.
Până când erai mai mică.
Te-aș fi luat mi-a fost frică,
Eară dupăce ai crescut
Te-aș fi cerut m'am temut.

10. Ce hasnă de șurtă lată,
Dacă mălaiul se gată,
Ce hasnă de șurtă lungă
Dacă nu-i mălaiu s'ajungă.

11. Pentru patru boi cu coarne,
Luai muta bate-o Doamne;
[Pentru patru junci frumoși,
O luai cu ochi întorși.
Boii ei zac în poiată,
Muta dorme 'n cur pe vatră.
Pentru stogul dela șură,
O luai jimbă la gură.

12. După mândra din alt sat,
Jelesc un an încheiat,
După ai din sat cu mine,
Moară azi ba moară mâne,
N'o jelesc nici două zile.

13. Cărărușă preste deal,
Ce vii bade așa rar,
Făți cărare preste șesu,
Și haida bade mai des.
Mândră mândrulița mea,
Ș'asară am plecat la tine,
Și-o strigat maica pe mine,
Maică măculeana mea,
Am o mândră ca-o stea,
Cât se merg sara la ea.

Dela poala munților apuseni.

Iulian T. Anghel.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

OBSERVĂRI.

DI. Fitz Gerald, corespondentul renumit al foaiei Daily News, umblă prin Ardeal pentru a studia poporul rumânesc. Observările ce le-a făcut el în urma impresiunilor primite sunt caracteristice. «Cea dintâiu recerință, zice corespondentul engles, este: poporul să învețe carte de oarece numai așa se poate lăți civilizațiunea în Orient. Oamenii politisează prea mult; avut, sêrac, tînăr, bêt_rân, toți politisează, ca și când nu ar avea altceva de lucru. Dacă poporul însă voește să aibă putere destulă pentru a suportă în viitor greutățile, atunci trebuie să lucreze mai mult, și mai puțin să politiseze.»

Dela înființarea revistei noastre mai în tot numărul am constatat: noi, cu mic cu mare, politisăm și nu lucrăm nimic. Studentul nu învață ei scrie Replici și Memorando; susține cluburi, ligi și alte societăți de colorit politic. Nu vezi în

mâna studentului, afară de Tribuna, și niște secături apărute din mila și laboratul Ligei, nici o carte de doamne-ajută. Plugarul de ceva valoare, e îndopat cu Foaia Poporului; nu din starea sa, nu din împrejurul seu, din esperința sa proprie, ci din astă secătură vorbește plugarul despre asuprire ungurească, despre jug și tortură. Plugarul se bate cu crucea (Șișești) și se lasă de lege (Șoimuș) din motiv politic; lovește în altar și se închină oamenilor păcătoși. Cărturariul nu scrie cărți, se face apostol și martir. O schlintitură de minte și apostolul e gata. Popa nu-și face dătorința după legile maicei biserici, trimite telegrame de aderențe idolilor politici, și se lovește cu chedelnița. Nu vezi în casa plugariului o carte de rugăciuni, o bibliă; o carte din care ar căpăta minte spre lucrarea pămîntului, spre înlesnirea, îmbunătățirea

traului . . . portretul lui Lucaciu, (omul păcătos), alui Horea, alui Raț, este clemeniștii plugarului rumân. Între noi sunt două tabere: poporul și inteligența. Poporul lucrează, câștigă, suferă, asudă și sărăcește; inteligența, după puțină învățatură, face totuși, politică, nu lucrează, nu suferă, și se îmbogățește din proștia și sudoarea poporului. Munca ar trebui împărțită ca poporul să nu slăbească, să trăiască mai ușor. Învățătorul rumân e fără plată, tras-impins. Ar fi bine dacă apostolii n'ar face atâta politică ci ar lucra mai mult pentru învățământul popular, ca poporul să se lumineze. Noi cei ce zicem că toate acestea nu sunt bine făcute, suntem renegați, rei rumâni. Trebuie să vină englezii să ne deștepte că facem rău.

Nu politică, ci lumină, dlor, lumină!

*

Multă plăcere ne fac politicianii statului rumân cu debaterile lor asupra «cestiei ardelenilor». Se joacă cu Ardealul, precum se joacă pruncii cu nucile aurite.

Două lucruri sunt, care la frații din opoziție, n'au nici un preț și nu plătesc atâta cât o ceapă degerată: *autoritatea regelui și respectarea integrității statelor vecine*. Ba este vorba numai despre statul nostru, căci față de muscalii politicianii rumâni simțese un respect ne mai pomenit.

Despre ce este vorba?

Liberalii astăzi sunt în opoziție, așa-dară pretind: Regimul rumânesc să se amestece în treaba ardelenilor cu armă, sau vorba. Și zic: «neamțul (regele) nu-i în curat cu datoria sa, nu apucă armă și nu trece cu armata spre ajutorul ardelenilor!»

Conservatorii astăzi la cârmă le răspund: «Nu se poate. Trebuie respectată autoritatea regelui.»

Liberalii când au fost la cârmă au expulzat șase ardeleni, pe Ciureu, Ocășan și soții și din autoritatea regelui au făcut dogmă.

Conservatorii de atunci fiind opoziționali, i-au spart geamurile regelui; au pretins amestec în treaba ardelenilor și

i-au împrăștiat pre bieții deputați din cameră cu spaimă și armă

Mâni, liberalii de astăzi, cari pretind amestec în treaba ardelenilor, ajungând la cârmă, iar îi vor espulsa pre ardeleni, mai ales pre Brote, Popovici, Slavici și soții, și conservatorii opoziționali iar' vor pretinde amestec și vor sparge geamurile regelui.

Cântecul lui Eduard și Kunigunda până la moarte.

Pentru aceea ne fac multă plăcere debaterile politicianilor din vecini în «cestia ardelenilor». De ris vor fi bărbății din vecini până când nu vor pricepe, că autoritatea regelui și integritatea statelor vecine și la cârmă și în opoziție sunt de respectat; și că «cestia ardelenilor» (?) ca gârgăun există numai în capul celor, cari trăiesc și își umple pungă din asta cestică. Așa-dară «cestia ardelenilor» într'adevăr există ca cestia de existență pentru niște oameni, cari fără muncă, numai după gură, prin seducerea opiniei publice din România, trăiesc ca niște domni.

*

Punem următoarea întrebare:

Câți bani rumânești încap într'un cap de bou?

Pentru aceia cari ne vor da răspuns nimerit am depus 200,000 fl. bani gata la bursierul Kapdebo în Sibiu.

NB. Acești bani nu sunt d'ai Ligiei, sau Afoinei, sau d'ai fondurilor rumânești.

Înc'o întrebare:

Câți învățători încap într'un cap de bou?

Nb. Un serman învățător rumânesc dacă ar fi suplicat pentru oare-care ajutor ar fi căpătat de răspuns: «nu se poate!» Un Kapdebo a mâncat 200,000 fl. care dacă i-ar fi mâncat o mie de învățători români (per 200 fl.) s'ar fi hrănit cu familia cu tot, ba și-ar fi surzuit și câte o vâcută pentru prunci. Iată i-a mâncat un om și tot nu s'a hrănit: aceea se poate!

Înc'o întrebare?

Pentru ce dl. E. Brote și-a cules

III.
 catrafusele și a prins la sănătoasa spre România?

Pentru-că de unguri din cauză națională a fost prigonit.

Ba... pentru un cap de bou.

Dacă România are mulți lei, trimiță-i numai spre noi. În tot timpul se-va afla câte un cap de bou care îi va înghiți.

*

Apropos! dl. Eugen Brote din România (vezi articolul de fond al Tribunei nr. 253.) ne înbiă la temnița ungurească zicând: «să ne luptăm contra legilor ungurești cu o stătornicie strămoșească.»

Noi suntem de părere: țiganul de sub cort, descultul de pre ulița Șoimușului și tot nimernicul din statul acesta are drept de a ne da sfat ce să facem, cum să ne luptăm, numai dl. Brote nu ne poate sfătui. Îl pricepem pe dl. Popovici, care fiind judecat la 4 ani închisoare, a fugit; 4 ani, e mare jertfă pentru o cauză națională forțată. Însă nu-l pricepem pe dl. Eugen Brote, vătavul tribunștilor, care n'a fost judecat nici la o zi, și tot s'a ascuns. El a fugit de spaima ungarilor! Cătana care 'și alungă arma din mână și fuge, — n'are drept de a-i îmbărbăta pre cei remași la luptă. Stătornicia nu trebuie predicată ci arătată prin fapte.

Dl. Eugen Brote în acel articolu zice că: «in deplina conștientă cu comitetul central» a fugit din țară. Dl. Eugen Brote nu comitetului central 'și-a dat parola că va sta locului și nu va fugi, ei judeului; apoi și noi și poporul încă am aștepta că naționalistul cu gură mare să aibă și curaj în luptă; nu fugă din fața dușmanului.

«Comitetul central» e de pânura lui Brote; el nu l'a putut deslega pe dl. Brote, dupăce n'a avut putere să-l deslege. «Comitetul central» are două cumpene: pe Popovici îl chiamă, pe Brote îl ferește. Oare pentru ce să fiă pielea lui Brote înaintea națiunii române mai scumpă decât pielea lui Popovici?

În ținuta vătavilor noștri sunt multe incorectități. Ce cred ei? suntem proști, sau lor toate li sunt iertate?

Crix-Crax.

BIBLIOGRAFIA.

Numai o librărie rumânească există în Ungaria care cu zél se străduiește a își împlini datorița națională: librăria lui *Clușu* din Brașov.

Cărțile mai deapropoș aparute în editura acestei librării sunt următoarele:

Elemente din constituția patriei. Pentru școalele populare române, de Vasile Goldiș. Brașov. Preț 20 cr.

Alătoria lui Stanley prin Africa centrală. Traducere de Andreiu Bârșean. Ediția a II. Cu portretul lui Stanley, alte opt ilustrațiuni și o chartă. Preț 50 cr.

Glume culese de Bucur Posnașiu. Brașov. Preț 10 cr.

Din traista lui Moș Stoica, o sută și una minciuni populare din țară, date la iveală de Sandu Pungă-Goală, dascal și fecior de popă. Ediția II. Brașov. Preț. 20 cr.

Poporul, foaiă economică, apare odată pe săptămână. Abonament pe an 2 fl. Redacția și administrația Budapesta strada *üllői* nr. 25. (Köztelek.) Redactorul Poporului: Dr. *Gheorghe Alexi*, un nume prea bine cunoscut înaintea cetitorilor noștri. Cuprinsul numărului prim:

Căalendarul săptămânei. Precuvențare. Sfaturile lui Moș Ștefan. Ce scrie foaia oficioasă? Teranul nostru. Cronica săptămânei. Agricultură. De câte ori să arăm? Prăsirea animalelor. Să apropie vremea mănăriei epelor. Ceșel de găini să prăsim? Prăsirea cailor. Feliurimi. Vierit și vinărit. Lucruri de folos. Petrecere. Doine. Ciurdariul în Paris. Sfântul Ștefan. Corespondință din America. întrebări și răspunsuri. Cursul pieții din Budapesta.

Cuprins bogat; sfaturi, povețe de mare folos. Lipsa unei foai economice fusesă tare simțita între noi. Îi poftim bun succes, viață lungă!

POSTA REDACȚIUNEI.

A. G. *București*: Barbu Ștefan. Delavrancea este un om glumeț. Numerii Tribunei (253, 254) ne zac pe masă; n'am avut timp ca să ne ocupăm cu dl. Delavrancea, însă în viitor de bună samă. Articulul dlui Barbu Ștefanescu Delavrancea (nume lung și minte scurtă!) poartă titlul: «Teranul ostru și trădătorul vostru.» Cest din urmă am fi noi. Înt o rumânie din

Ungaria cuvintele «trădător», «renegat» etc. n'au nici un înțeles. Țara e ungurească, națiunea e ungurească, legile, aerul, apa și pâinea sunt ungurești, — noi românii nimic n'avem de vândut. Toate ce le avem, le avem din mila și bunăvoința ungarilor. Acela care în acest stat ca român voește a trăi după legile țerei nu poate fi trădător, ci își împlinește numai datoria cetățenească. În asta țară respectând legile, țerei, toți suntem români, români am fost în trecut și români vom fi și pe viitor. Țara noastră nu naște trădători; trădătorii neamului românesc s'au născut, trăses și vor fi pe pământul României, unde legile, aerul, apa și pâinea e. românească și în vecinătatea rușilor, în trecut al turcilor, mult au avut de vândut.

Suntem ticăloși și serăcuți, decând ne fericesc acești văgăbunzi politici din statul românesc. Morala, virtuțile, dătorința cetățenească, de atunci n'are între noi valoare, de când frecuentăm școala acestor bi-tangi. Cine sunt «trădătorii» între noi? Episcopul Pavel a jertfit pe altariul națiunii mii de mil. Din mila acestui bărbat se cresc prunci cu sutele; își capătă învățătură românească sute de fii ai națiunii — însă Pavel în ochii acestor vagabunzi politici e — «trădător de neam.» Archiepiscopul Vancea fala neamului românesc, a făcut mai mult decât ori care de la apariția românilor în Ungaria, el încă înaintea acestor nimernici este «trădător de lege.» Și cine sunt românii cei adevărați? Ismânarii: ca Balteș și ca Rusu Șirianul, care după 5—6 articli a devenit semizeu între noi; un Ioan Raț cu colectele naționale; un Eugen Brote, cu fuga sănătoasă națională; un Vasile Lucaciu, care s'a bătut cu sfânta cruce lovind în episcopul seu. Pre lângă un Vancea, Pavel, Sabo și alții acești oamenii să fiă lucaferii neamului românesc? Oare ce s'ar fi ales din neamul nostru dacă ar fi poșezut tot bărbați, români adevărați, precum sunt ismânarii: Balteș și Rusu Șirianul, ca Raț (cu colectele), Lucaciu, (dându-ne pân'acum numai portrete,) și i-ar fi lipsit «trădătorii» (cu banii și jertfele) ca Vancea, Pavel și alții? Dl. Barbu Stefanescu Delavrancea astăz n'ar avea așa frumos și lung nume românesc, ci ar fi ramas de grec și s'ar numi *Papadopulo Evghenidis Trifandachi*. Acești trădători au fost patronii ismânarilor de pânura lui Rusu Șirianul; acești trădători au susținut românismul în Ungaria și acest românism i-ascuturat pre grecizații din țara lui Barbu Stefanescu Delavrancea (nume lung și minte scurtă) «din somnul cel de moarte.» Apoi dacă acești bărbați în ochii acestor lăcuste au putut fi «trădători de neam, de lege» atunci noi cei de la Ungaria ne fâlim cu epitetul «trădător» dat de Numelelung din țara tufelor. Iată pentru ce n'au între noi vorbele: «trădător» și «renegat.» — nici un înțeles, noi n'avem de vândut numai de căpătat.

G. A. Aiud. S'a espedat.

St. H. Terenova. G. B. T. O. E. M. Va fi după pofta Dvoastre.

A. Brașov. Adresați-vă catră »Buleandra Transilvaniei» acărei gvaler e Gregoriu Maior. Dacă îți avea voia il puteți și împroșca.

Unui memorandist. Noi încă suntem de părere că procesul de presă al Memorandului n'are temeiul sigur. Dacă noi regim am fi, am ști ce o de făcut, ne fiind însă nici regim, nici ne având atingere cu cercurile hotăritoare, tăceam fiind siguri că jurații din Cluj vor lucra după dreptate. Acusații de altă parte reu fac că nu stau serios și bărbătește locului, ei fac comedia copilărească cu apelațiile și cu martorii precum sunt: Tisza Kálmán, Apponyi Albert și Szilágyi Dezső. Causa română nu ca comedia copilărești cu apelații zugrocatoricești, cu colectă și cu fugă națională, se va mântui, ci cu vitejia bărbătească dând piept cu cel ce avem de lucru.

A face ceva și a nu răspunde pentru faptă; a lovi în cineva și a lua la fugă, a nu sta bărbătește locului, poate face o esistență dubioasă, precum e Eugeniu Brote, în capul tribunștilor viteji de sub tufele României, însă, nu pot așa lucra aceia, cari poșed un caracter mai solid și sunt cu omenia întregă, cu preceperea importanței cauzei române.

I. C. I. Câmpeni. Fiă-vă după voia. Se va trimite.

A. A. Galați. C. Iași. D. A. I. București. Sautare!

INȘTIINȚARE.

Preoților și învățătorilor s'eraci
Ungaria se va trimite pe an pentru 3 fl.

Ungaria pe an 6 florini.
Pe jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate:

Pe an 14 franci.

Pe 1/2 an 6 franci.

Toți aceia cari ne vor trimite
doine, balade, proverbe, chiuituri,
datine și moravuri poporale, Ungaria
o vor primi în cinste,

Administrațiunea.

Cuprinsul: Ungurii, românii. — Revoluțiunea lui Horea în partea țerei ungurești (Fine.) — Cronologia voivozilor ardeleni până la finea seclului al XIV-lea. — Cuvintele române împrumutate de limba maghiară. — Din poesiile lui Alexandru Petőfi. — Coroană pontru iubire. (Fine.) — Chiuituri. — Observări. — Bibliografia. Posta redacțiunii. Înștiințare